

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὕφ' ἑτέρων δ' εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψηφίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπεύραμαι συναγαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν, ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἤθους καὶ τρόπου παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἑταίρους: 169-180 • ΟΜΑΔΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ, Νέα ἀπειλὴ γιὰ τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου: 181-183 • Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ, Τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου: 184-188 • ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ, «Καταστρέφειν καὶ Χαίρειν»: 189-198 • 11 Ἰουλίου 1829. Τὸ ἀρχαῖο θέατρο τοῦ Ἄργους σὲ νέα χρῆση: 199-201 • ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ, Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Λονδίνου: 202-207 • Μία μοναδικὴ ἐπέτειος 490 π.Χ.-2010 μ.Χ.: 208-210 • Habent libelli sua fata: 211-213 • Δωρεές: 213 • ΜΑΝΤΩ Λ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ἀρχαῖοι ἐπισκέπτες στὸν Ραμνούντα. Ἡ νομισματικὴ μαρτυρία: 214-218 • ΜΑΝΤΩ Λ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ, Ἀρτεμισία Γεωργ. Γιαννουλάτου (1908-1977): 219-220 • Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας: 221-223.

Ἐκδοτικὴ φροντίδα Ἐλευθερίας Κονδυλάκη Κόντου

ISSN 1105-7181

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήνα
Fax 210 3644996 • τηλ. 210 3625531 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ • ΤΕΥΧΟΣ 94 • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009

Πρὸς τοὺς Ἑταίρους

Η ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν γραφεῖ ἀρκετὰ σὺς σελίδες τοῦ Μέντορος γιὰ τὶς ἐπεμβάσεις ἀποκατάστασης τῆς μορφῆς τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ποὺ ἔχουν πάρει τὴ μορφή χειμάρρου.

Διεξοδικότερα καὶ συστηματικότερα διετύπωσα τὶς ἀπόψεις μου γιὰ τὶς ἐπεμβάσεις αὐτὲς στὴν εἰσαγωγή τῆς ἐπανεκδόσης τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀθανασίου Ρουσοπούλου, Ὁ Παρθενῶν, ἢτοι διαμαρτυρία κατὰ πάσης διορθώσεως τοῦ Παρθενῶνος καὶ μέθοδος πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἐκθέτω καὶ τὰ ὅσα κοινῶς ἀποδεκτὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης ἰσχύουν γιὰ τὶς ἐπεμβάσεις στὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα.

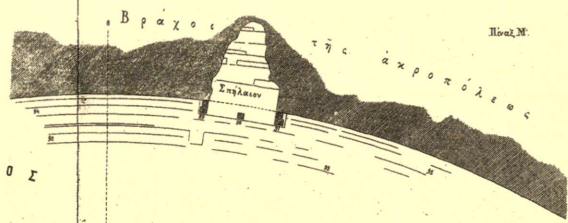
Τὸν μῆνα ποὺ πέρασε ἓνα νέο μνημεῖο, ἀπὸ τὰ πλέον σημαντικὰ καὶ σεβάσματα τῆς Ἀθήνας, ἀποφασίστηκε νὰ ἀνακατασκευασεῖ, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Στὴν ἀρχὴ ἡ ἀναγγελία φάνηκε σὰν ἀσειεῖο, ἀλλὰ μὲ τὶς μέρες ἔγινε πολὺ σοβαρὸ καὶ ὀριστικό. Πραγματικά, τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ἀποφάσισε, μὲ χρηματοδότηση τῆς Νομαρχίας Ἀθηναίων, νὰ ἐκτελεστοῦν κατὰ τὴν ἐξαετία 2010-2015 στὸ Διονυσιακὸ Θέατρο οἱ ἐξῆς ἐργασίες:

1. Όλοκλήρωση αναστήλωσης του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου (ἀπόφ. ΥΠΠΟ/ΔΑΑΜ/462/23272/24.4.2003). 2. Όλοκλήρωση αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος του Θεάτρου (ἀπόφ. ΥΠΠΟ/ΔΑΑ/1667/90652/19.9.2008). 3. Όλοκλήρωση αποκατάστασης τῶν τριῶν κεντρικῶν κερκίδων τοῦ κοίλου τοῦ Θεάτρου (ἀπόφ. ΥΠΠΟ/ΔΑΑ/201/16135/24.2.2004). 4. Όλοκλήρωση τῆς αποκατάστασης τῶν βάθρων καὶ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ ἀγάλματος τοῦ Μενάνδρου στὴν ἀνατολικὴ πύραγμα τοῦ Θεάτρου (ἀπόφ. ΥΠΠΟ/ΔΑΑ/1441/81005/20.8.2008).

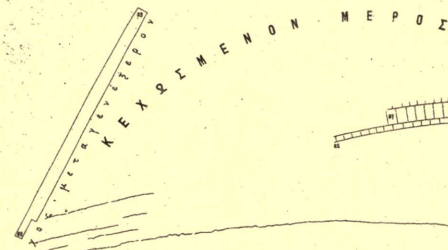
Ἡ ὅλη διαδικασία γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων δὲν ἄρχισε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ποὺ αὐτὴ τὴ στιγμή, σύμφωνα μὲ ὅσα λέγονται ἀπὸ ὑπεύθυνους κυβερνητικὸς παράγοντες, βρίσκεται μπρὸς σὲ δυσχέρειες ποὺ δημιούργησε ἡ οἰκονομικὴ κρίση, ἑλληνικὴ καὶ ξένη, καὶ τὸ ὅποιο ΥΠΠΟ ἔχει, πρὶν ἀπὸ τὴν ὄχι ἀναγκαίᾳ ἀναστήλωση (ἀνακατασκευὴ) τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου ἄλλες, περισσότερες ἐπείγουσες καὶ οπουδαίστερες, ἀνάγκες τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὰ φροντίζουν, νὰ ἀντιμετωπίσει. Ἡ ὅλη ἱστορία ἄρχισε μὲ πρωτοβουλία, ἀρκετὰ θορυβῶδη, ἐνὸς σωματείου ποὺ ὀνομάζεται Διάζωμα (*Diazoma*) καὶ ποὺ ἰδρύθηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 2008 ἀπὸ «278 προσωπικότητες τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου» τῆς Ἑλλάδος, μὲ σκοπὸ τὴ «συμβολὴ στὴν προστασία καὶ τὴν ἀνάδειξη τῶν ἀρχαίων χώρων θέασης καὶ ἀκρόασης (θεάτρων, ὠδείων, σταδίων, ἀμφιθεάτρων), καθὼς καὶ στὴ διάδοση τῶν ἀξιῶν τῆς πολιτιστικῆς κληρονομίας σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν προβολὴ τῆς σύγχρονης πολιτιστικῆς δημιουργίας» καὶ τὴν «σὲ βάθος ἐπιστημονικὴ καταγραφή καὶ τεκμηρίωση τῶν ἀρχαίων χώρων θέασης καὶ ἀκρόασης τῆς χώρας μας».

«Ἐποπτεῖς τῆς ἀνασκαφῆς» τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου «μέχρι τέλους Μαρτίου 1863», ποὺ ἐκπόνησε ὁ ἀρχιτέκτων καὶ συνεργάτης τῆς Ἐταιρείας Ernst Ziller (1837-1923), δημοσιευμένη ὡς πίνακας στὸ φυλλάδιο *Δύο Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, Ἐν Ἀθήναις 1864 (= ΠΑΕ 1863) καὶ στὴν *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα* 1863, τεύχος ΙΑ', πίνακας ἀναδιπλούμενος.

Tab. 46.

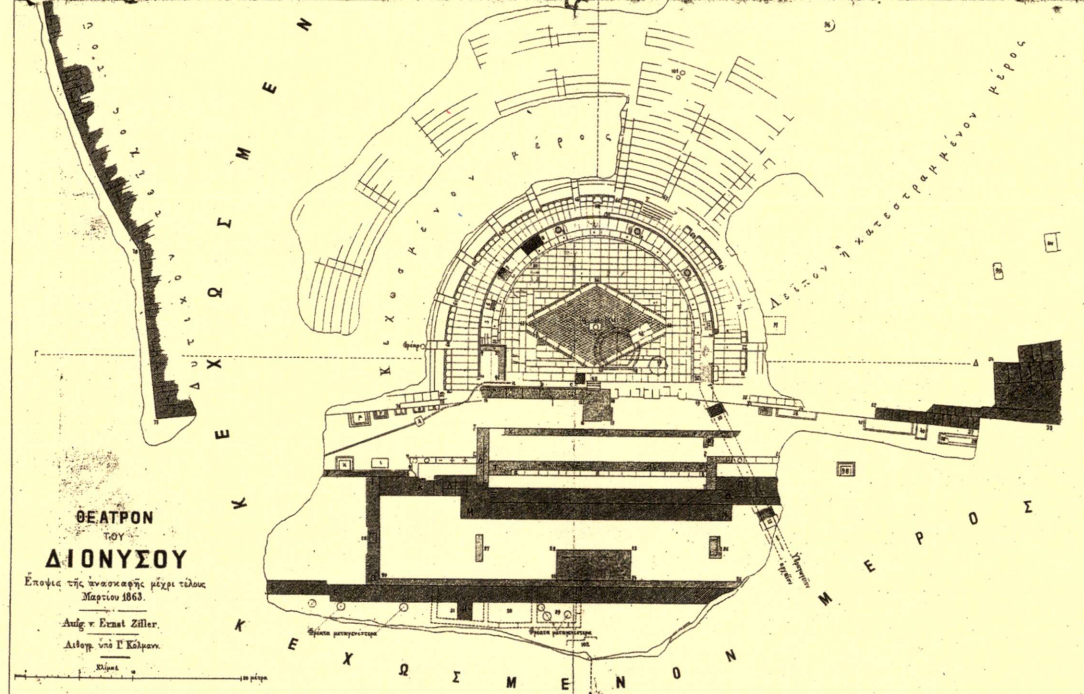

Πλάτ. Μ.

Μ Ε Ρ Ο Σ

Κ Ε Χ Ω Ρ Ι Μ Ε Ν Ο Ν Μ Ε Ρ Ο Σ

**ΘΕΑΤΡΟΝ
ΤΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΟΥ**

Ἐπιφάνεια τῆς ἀνωκορυφῆς μέχρι τοῦ ἔτους
Μαρτίου 1863.

Αὐτὸς ὁ Ernst Ziller.
Διότι καὶ ἡ Εὐκλείδης.

Σκῆμα 1:10 μέτρα

Τὸ νέο αὐτὸ σωματεῖο ἀποιάρθηκε σὸν Νομάρχη Ἀθηνῶν, ζήτησε τὴν οἰκονομικὴ του συνδρομὴ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν σκοπῶν του, ὁ Νομάρχης ἀνταποκρίθηκε καὶ ἔπειτα ἀπὸ εἰσήγησή του πρὸς τὸ Νομαρχιακὸ Συμβούλιο τῆς Ἀθήνας, αὐτὸ «ὑστερα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ Νομάρχου ἀποφάσισε ὁμόφωνα στὴ συνεδρίαση τῆς 18^{ης} Νοεμβρίου 2009 νὰ χρηματοδοτήσῃ μέσω προγραμματικῆς σύμβασης μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τὸ ἀρχαῖο θέατρο τοῦ Διονύσου μὲ τὸ ποσὸ τῶν 6 ἑκατομμυρίων εὐρώ». Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀνακοινώθηκε ἀπὸ τὸ σωματεῖο σὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ στὶς 10 Νοεμβρίου, ὁ ὁποῖος τὴν ἀποδέχτηκε μὲ ἐπιστολὴ του τῆς 12 Νοεμβρίου πρὸς αὐτό. Ἀκολούθησε ἡ συνεδρίαση τῆς Νομαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν, ἡ παραπάνω ἀπόφασίς της λήφθηκε ἔπειτα ἀπὸ τὴν εἰσήγηση τοῦ Νομάρχου καὶ ἀνακοινώθηκε σὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ ἐπισήμως στὶς 19 Νοεμβρίου. Στὶς 25 Νοεμβρίου δόθηκε συνέντευξη Τύπου σὸν Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ἡ ὁποία δημοσιεύθηκε σὸν Διαδίκτυο, ὅπως καὶ οἱ λοιπὲς ἐνέργειες καὶ πληροφορίες ποὺ παραθέτω καὶ ἀπ' ὅπου τὶς ἀντλῶ.

Φαίνονται ὅλα κάπως βιαστικά, καὶ ἡ βιασύνη δημιουργεῖ ἀνησυχίες, γιὰ τὰ 6.000.000 €, ποσὸν πολὺ μεγάλο, θὰ ξοδευτοῦν γιὰ τὴν ἀνακατασκευὴ μερῶν ἐνὸς μοναδικοῦ μνημείου ποὺ ἔμεινε ἀπεύρακτο ἀπὸ ἐπεμβάσεις ἕως σήμερα σχεδὸν ἀπὸ τὸ 1837, ποὺ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀποφάσισε νὰ τὸ ἐρευνήσει, ὅπως μὲ λυρική διάθεση περιγράφει ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς στὴν ἔκθεσή του πρὸς τοὺς ἐταίρους, στὶς 26 Μαΐου 1838, σὸν Παρθενῶνα: «Κάτω τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς τὸ μεσημβρινὸν αὐτῆς μέρος, κεῖται τοῦ Βάκχου τὸ θέατρον. Ἐκεῖθεν ἀνέβρουε ποτὲ ἐναρμόνιον ποιήσεως νόμα, γοητεῦον μὲν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην, ἐμπνεῦσαν δὲ δι' ὅλων τῶν αἰώνων, κ' ἐμπνέον μέχρι τῆς σήμερον πᾶσαν ψυχὴν ἀξίαν νὰ ἐμπνευσθῇ. Ἐκεῖ ἐνηγάλλετο ἡ Μοῦσα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, καὶ τοῦ περιπαθοῦς Εὐριπίδου, κ' ἐκεῖθεν ὁ δριμύς Ἀριστοφάνης ἐδάμαζε κ' ἐγαλιναγῶγει τὸν ἀκάθεκτον δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὡς θαρράλεος ἵππεδς ἵππον ἄγριον. Τὸ θέατρον τοῦτο, τὸν κλασικὸν τοῦτον τῆς μεγαλοφυΐας ναόν, ἐφ' οὗ σήμερον ὁ ἀγρωτικὸς βοῦς σύρει ἀκαταζήτητως τὸ ἄροτρον, ἀπεφάσισεν ἡ Ἐφορεία ν' ἀνασκάψῃ καὶ ν' ἀποδώσῃ ἐν ὀνόματι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν γενεῶν, καὶ εἰς τοῦ κόσμου τὸν σεβασμόν. Αἱ ἐργασίαι

Ἡ Ἀκρόπολις καὶ τὸ Διονυσιακὸ θέατρο, ὅπως εἰκονίζονται σὲ ἀρχαῖο χάλκινο ἀθηναϊκὸ νόμισμα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου (2ος μ.Χ. αἰ.). Τὸ νόμισμα ἀνήκει ἀρχικὰ στὸν κόμητα τοῦ Aberdeen, περιήλθε στὴ συλλογὴ τοῦ Payne Knight ἢ ὁποῖα τώρα ἀνήκει στὸ Βρετανικὸ Μουσείο. Ἡ παράστασή του ἐξελέγη ἀπὸ τὴν Ἐφορεία (Συμβούλιο) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὡς ἔμβλημά της, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 5 Μαΐου 1837: «ἐγένετο λόγος περὶ ἐκλογῆς σφραγίδος καὶ ἐνεκρίθη νὰ ἐκλεχθῇ ὡς ταύτη ἡ ὄψις τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ νόμισμα τοῦ κ. Payne Knight, φέρουσα περίξ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ ἐν Ἀθήναις ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρία» (βλ. καὶ AE 1987, 62-63).

ἀναβληθεῖσαι ἐπὶ τι δι' ἔλλειψιν χρηματικῶν μέσων, ἀνετέθησαν εἰς τὸν Κύριον Ἐφορον τοῦ κεντρικοῦ Μουσείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸν περὶ τὰ καλὰ φιλόπατριζ ζῆλον ἀπεκδέχεται ἡ Ἐταιρία τὴν ταχεῖαν αὐτῶν ἐκπεραίωσιν».

Ὅμως ὁ Ἐφορος τοῦ Κεντρικοῦ Μουσείου Κυριακὸς Πιπτάκης δὲν μπόρεσε νὰ κάνει κάτι, γιὰ τὸ ἐγχείρημα ξεπερνοῦσε τὶς δυνατότητες καὶ ἐκείνου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ θεάτρου ἦταν ἔντονη καὶ καθολικὴ. Στὴν ἐκθεσὴ τοῦ ἔργου τῆς Ἐταιρείας, πάλι στὸν Παρθενῶνα, στὶς 31 Μαΐου 1840, μίλησε ὁ πρόεδρος Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ὑπενθύμισε ὅτι «τετάρτη σήμερον ἀνακυκλεῖται ἡ ἐπέτειος ἡμέρα, καθ' ἣν ἀναβαίνει ὁ ὄμιλος τῶν συνεισφαιρῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν», ἀναφέρθηκε στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου ὅπου «ἄροτρον δουλικὸν ἕως ἀκόμη πρὸ ἐτῶν ὀλίγων διασχίζον αἰλακάς ἀνίκμους, προητοίμαζε τροφὰς εἰς τῆς ἐξουσίας τὴν ἀσχίμονα ἀργίαν»¹. Τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου, μακρόχρονη καὶ πολυδάπανη, εἶχε, φυσικὰ, ἀποφασίσει τὸ Συμβούλιο, ὁ Νερουλὸς ὅμως εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέα, νὰ γίνῃ μὲ προσωπικὴ ἐργασία: «Οἱ τοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου φοιτηταί, ὑπὲρ τοὺς ἐπτακοσίους ἦσαν ἔτοιμοι μετὰ τῶν καθηγητῶν ν' αὐτοχειρίσωσι τὸ ἐπί-

μοχθον μέν, ἀλλ' ἔνδοξον τοῦτο ἔργον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἀδαπάνου πολυχειρίας ἤθελον εἰς φῶς προκύψει αἱ πολύτιμοι βαθμίδες, ἐφ' ὧν καθήμενοι οἱ περσοφόνοι πολῖται τῶν Ἀθηνῶν, ἀντίμειψαν τὸν Ἀριστείδην ἀξίως τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πατριωτικῶν αὐτοῦ ἀγώνων. Τὴν προθυμίαν τότε τῶν διδασκόντων καὶ τῶν διδασκομένων ἐνίσχυσεν ἡ Γραμματεία τῶν Στρατιωτικῶν, χορηγήσασα ἐπὶ αὐτῶ τούτῳ καὶ ἀμάξας, καὶ πύα καὶ σκαπάνας. Ἄλλ' ἢ τὰς Γραμματείας τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως συνεξευγμένας διέπεισα τότε ἀνελεύθερος δυσβουλία, ἐξηκόντισε βλέμμα δυσομενές ἐπὶ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπλῆν μόνον ἄδειαν αἰτούσης, καὶ ἀνένευσε μὲ σιγῆν κενοταφίου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου»².

Παρὰ τὶς σιωπηρὲς ἀντιδράσεις ἔγιναν τὴν ἐπόμενη χρονιά ἀνασκαφικὲς δοκιμὲς, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ἀγοραστῆ ὁ χῶρος του. Μέρος μάλιστα τοῦ θεάτρου ἀνήκε σὶν στρατηγὸ Μακρυγιάννη (Ο Μέντωρ 88, 2008, 72· 90, 2008, 202-207, ὅπου καὶ πληροφορίες γὰρ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ θεάτρου). Οἱ δοκιμὲς ὅμως ἦταν ἄκαρπες καὶ ὁ Ραγκαβῆς ἀπογοητευμένος ἀναγγέλλει: «Τὸ ἀρχαῖον θέατρον δὲν ὑπάρχει πλέον»! Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα γίνεται νέα ἀπόπειρα γὰρ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ θεάτρου. Ἡ ἀκριβὴς θέσις του ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους, πὺν οχημάτιζε κοιλότητα τὴν ὁποία ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὀργάνουν καὶ νὰ καλλιεργοῦν οἱ ἰδιοκτῆτες τοῦ χώρου.

Τὸ 1861 ἡ Ἑταιρεία ὑποστήριξε χρηματικὰ ἀνασκαφὴ σὶν χῶρο θεάτρου πὺν ἔκαμε ὁ γερμανὸς ἀρχιτέκτων Z. H. Strack. Ἐκεῖνος ἀνοίγοντας τάφρο βρῆκε τὸ σωζόμενον μέρος τοῦ κοίλου, πράγμα πὺν δημιούργησε αἴσθησις, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Γραμματέως Στεφάνου Α. Κουμανοῦδη. Ἀρνήθηκε ὅτι εἶχε εὐθύνη ἡ Ἑταιρεία γὰρ τὴν καθυστέρηση πὺν ὑπῆρξε σὶν ἀποκάλυψή του ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ γὰρ τὸ ἀπρόσμενον ἐπίτευγμα τοῦ Strack, «τὸν ὅποιον ἡ ἐφορία τῆς ἐταιρίας ἅμα ἀρξαμένου τοῦ ἔργου εἰλικρινῶς συνεχάρη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποπείρας του»³. Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίστηκε σὶν ἐπόμενα χρόνια ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Εὐστρατιάδη⁴ καὶ τὰ θανατάσια εὐρήματά του, ἀρχιτεκτονικά, γλυπτικά καὶ ἐπιγραφικά, δημοσιεύτηκαν σὶν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδῃ πὺν εἶχε ἐπανεκδοθεῖ⁵.

Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ θεάτρου συγκίνησε τότε τοὺς Ἀθηναίους.

Τὰ αἰσθήματα τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ θαυμασμοῦ γιὰ τὸ ὅτι ἦλθε
 στὸ φῶς τὸ πρὸ φημισμένο ἀρχαῖο θέατρο ἐκφράζει μ' ἓνα ποίημά
 του⁶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας:

Εἰς τὴν κατὰ τὸ ἔτος αὐξά γενομένην ἀνακάλυψιν τῶν
 λειψάνων τοῦ ἐν Ἀθήναις διονυσιακοῦ θεάτρου.

Εὔτε Θάλεια πάλαι καὶ Μελομένη λίπον ἄστν
 Τριτοῦς, ὀθνεῖα φθέγματ' ἀτυζόμενα,
 κισσοχαροῦς σίγησε Διωνύσοιο τάχιστα
 τερψίφων ὀκρίβας, πουλύθροος τὸ πάρος·
 τὸν δ' ἄρα πουλὴν χοῦν ἐπιχεύαντες κατέθραψαν
 Θελξινόων Μουσῶν νήϊδες οἷα νέκυν.
 Ἐκτοτε χιλιάκις λοξὸν δρόμον ἤνυσεν ἄρμα
 ἡλίου· ἀλλ' ὀκρίβαντ' οὐκ ἴδεν ἠέλιος.
 Νῦν δ' ὄθ' ὑφ' ἠγεσίῃ ἀγανόφρονος Ἑλλάς Ὅθωνος
 τῆδε παλιννόστους ἔδρακ' Ὀλυμπιάδας,
 ἠὲ φάωςδε λογεῖον ἐρίκλυτον ἤλυθεν αὐθις
 ληναῖοιο θεοῦ καὶ κυκλόεσσα ἔδραι.
 Ἐνθάδ' Ἀριστοφάνευσ ἄσβεστον ὄρινε γέλωτα
 Μοῦσ' ἰλαρὴ ναέταις Κεκροπίης τὸ πάλαι,
 δημοκόπου παίζουσα θράσος καὶ ἕλαγμα Κλέωνος,
 ἠὲ κόμπων πουλὴν Λαμάχου ὀπλομανοῦς,
 ἠὲ Στρεψιάδαο δυσουπνοῦντος μελεδῶνας,
 ἠὲ πλόον εἰς αἶδew θυρσοφόροιο θεοῦ.
 Ἐνθάδ' αὖ Εὐφορίωνος ἐὺς γόνος, ὀργιοφάντης
 Μελομένης, τέκτων ὑψιλόφων ἐπέων,
 Ἰαπετιονίδου πόλλ' ἄλγεα καὶ φρέν' ἀτειρῆ,
 ταγοῦς τ' ἀργείων ἐπίά, καθ' ἐπιτύλων
 Θηβῶν ὀρνύντας δεινὴν πολέμοιο θύελλαν,
 Φάνταζ' ὀφθαλμοῖς λαοῦ ὀμηγερέος.
 Ἐνθάδε καὶ Σοφοκλῆς ἀλαοῦ πάθε' Οἰδιπόδαο
 καὶ Τελαμωνιάδου αὐτοφόνον μανίην,
 εὐσεβίην τε παρεῖχε θεήμονι πληθύϊ κεδνῆς
 Ἀντιογόνης ὀράαν θέσμι' ὀπιζομένης.
 Ἐνθάδε καὶ Μῆδει', Εὐριπίδου ἐς βίον αὐθις
 Φοιτῶσ' εὐτεχνίη, πρὶν ποτ' ἐπαιδοφόνει·

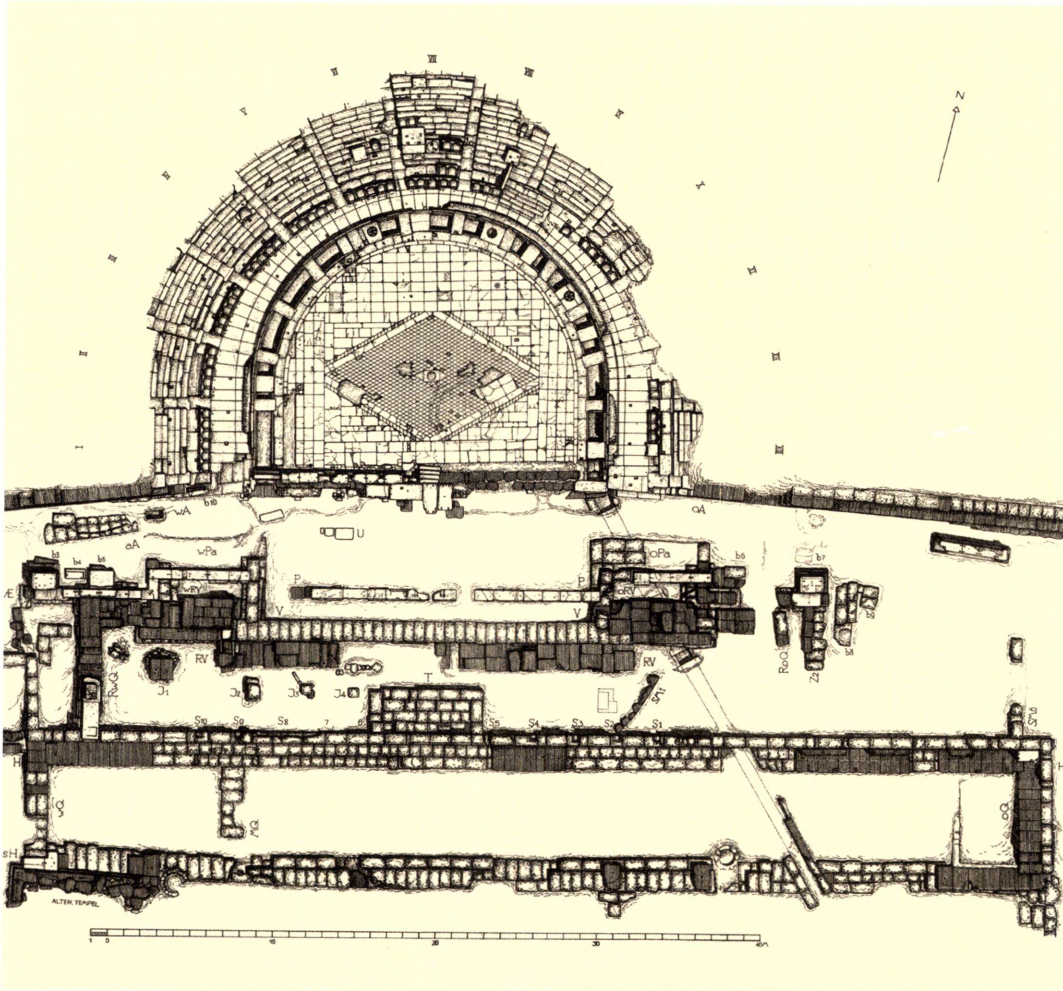
καὶ Ἐκάβη κούρην ὀλοφύρετο, τὴν περ Ἴ�χαιοὶ
 Αἰακίδεω τύμβῳ θύσαν ἐφ' ὑψιπέδῳ.
 Ἦ που καὶ ὀπίσω νεοθηλῆς Ἑλλάδι βλάστη
 ποιητῶν, χῶρον τόνδε θάμ' ἐρχομένη,
 Θεοπέσιον Μούσης ἀρχαίης πνεῦμ' ἔσαφύξει,
 Λάσειν εἰσέτι νῦν τοῖςδ' ἐπινηχόμενον.

Κατὰ τὸ κύλισμα τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὴν εὕρεση τοῦ θεάτρου ἕως τὲς μέρες μας, ὑπῆρξαν σκέψεις γιὰ τὴν ἀναστήλωσή του καὶ τὴν ἐκ νέου χρῆση του, μάλιστα τὸ 1967. Ἔμειναν ὅμως σκέψεις ἔπειτα ἀπὸ τὲς ἀντιδράσεις πὸν ἐκδηλώθηκαν. Σήμερα τὰ πράγματα εἶναι ἐπικίνδυνα γιὰ τὸ μνημεῖο, γιὰτὶ παραγνωρίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ πλευρὰ τοῦ ἐγχειρήματος καὶ προβάλλονται, ὅπως καὶ γιὰ τὰ μνημεῖα ἄλλων τόπων, Ἐπιδαύρου, Νάξου, ὠφελιμιστικὲς ἀπόψεις μὲ τὸν μανδύα τῆς διδακτικότητος ἢ τῆς ἀκεραιότητος τῆς μορφῆς κλπ.

Διατίθενται 6.000.000 € γιὰ τὴν ἀναστήλωση τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ κοντινοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου καὶ γράφεται ὅτι τὰ χρήματα θὰ ξοδευτοῦν γιὰ νὰ ἐκτελεστοῦν ὀρισμένες ἀναστηλωτικὲς μελέτες οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐγκριθεῖ ἀρμοδίως τὸ 2003, τὸ 2004 καὶ τὸ 2008. Οἱ μελέτες αὐτὲς ἔχουν δημοσιευθεῖ, μὲ τὰ ἀναγκαῖα σχέδια κλπ. σὲ ἔγκυρο ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ καὶ ἔχουν κριθεῖ; Ὅχι. Θεωροῦνται ὅμως, ἀφοῦ ἐγκρίθησαν, ὅτι εἶναι ἄρτιες, ὅτι οἱ λύσεις πὸν δίδονται εἶναι οἱ μόνες, θεωρεῖται δηλαδὴ ὅτι τὰ τμήματα πὸν θὰ ἀνακατασκευαστοῦν ἦταν στὴν ἀρχαιότητα ὅπως σχεδιάστηκαν ἀπὸ τὸν σημερινὸ μελετητὴ. Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ εἶναι ἔτσι καὶ νὰ ἔχουμε τὴν αὐθεντικὴ μορφή τοῦ θεάτρου ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν, γιὰτὶ τὸ μνημεῖο δὲν μᾶς παραδόθηκε ἄρτιο, μάλιστα τὰ μέρη πὸν θὰ ἀνακατασκευαστοῦν δὲν μᾶς παραδόθηκαν καθόλου, ἄρα δὲν γνωρίζουμε ἂν στὸ κατεστραμμένο τμήμα του εἶχαν γίνει, κατὰ τὴν κατασκευὴ του, ὀρισμένες παρεκκλίσεις ἀπὸ ἐκεῖνο πὸν οἱ σημερινοὶ νομίζουν ὅτι εἶχε γίνει.

Ὁ Παρθενώνας, πὸν ἴσως εἶναι τὸ περισσότερο ἐρευνημένο μνημεῖο τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἔχει μελετηθεῖ ἀπὸ μεγάλους ἀρχαιολόγους καὶ ἀρχιτέκτονες. Μνημονεύω μόνον τὸν Ἀναστάσιο Κ. Ὁρλάνδο ὁ ὁποῖος δημοσίευσε τὸ 1976-1979 τρίτομο περιοπούδαστο ἔργο μὲ τίτλο Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ Παρθενώνας. Οἱ δύο τόμοι εἶναι κεμμένοι καὶ ὁ τρίτος πινάκτων. Στὸ ἔργο αὐτὸ φαίνεται

ἡ ἐπισημοσύνη, ἡ καλλιτεχνικὴ διάθεση καὶ ἡ σχεδιαστικὴ δεινότης τοῦ παλαιοῦ μου καθηγητοῦ. Ὁ Ὀρλάνδος ὡς Διευθυντὴς Ἀνασηλώσεως εἶχε τεχνικὸ προσωπικὸ στὴ διάθεσή του καὶ τὴ δυνατὸτητα νὰ τοποθετεῖ σκαλωσιὲς στὰ σημεῖα τοῦ ναοῦ ποῦ

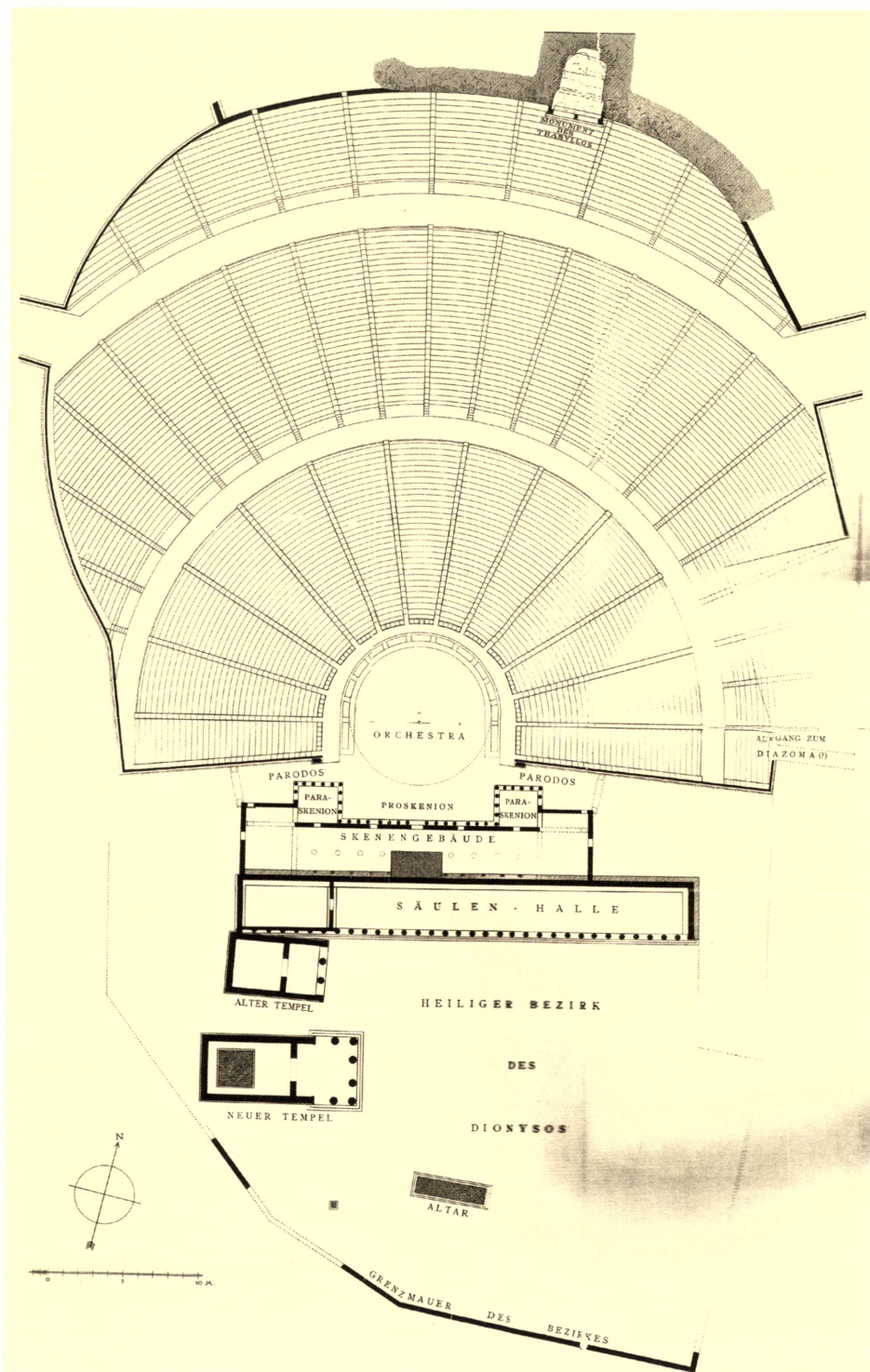
Κάτοψη τῶν ἐρειπίων τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου, φιλοτεχνημένη ἀπὸ τὸν Ernst Robert Fiechter: *Antike griechische Theaterbauten*, 9 τόμοι, Stuttgart 1930-1937. Τόμοι 5-7, *Das Dionysos-Theater in Athen*, I. *Die Ruine* (1935), Tafel I.

ἤθελε νὰ ἐξετάσει. Παρὰ ταῦτα, παρὰ τὴν ἐξοικείωσή του μὲ τὸ μνημεῖο καὶ τὴ βαθειά του γνώση, ὑπῆρξαν σημαντικὰ στοιχεῖα ποὺ δὲν τὰ εἶδε. Ἦλθε ἓνας νεώτερος ἀρχιτέκτων, ἐξ ἴσου γνώστης σήμερα τοῦ Παρθενῶνος, ὁ Μανώλης Κορρὲς ὁ ὁποῖος μᾶς τὰ ἀποκάλυψε. Μ' ὅλα τοῦτα θέλω νὰ τονίσω ὅτι πρὶν τὰ ὅσα σχεδιάζονται γίνουιν πραγματικότητα πρέπει νὰ τεθοῦν ὑπ' ὄψη τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τῶν εἰδικῶν ἀρχιτεκτόνων, ὅλων ἀνεξαιρέτως, γιὰ κρίση οἱ μελέτες ποὺ θὰ ἐφαρμοστοῦν καὶ νὰ ἐξηγηθεῖ, γιὰτὶ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἀνακατασκευὴ ποὺ θὰ γίνεῖ, δηλαδὴ ποῖα θὰ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ὠφέλεια ποὺ θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ἀνακατασκευὴ. Πρῶτα πρῶτα, νὰ μᾶς βεβαιώσουν ἂν θὰ ἀποκτήσουμε τὸ ἀρχαῖο μνημεῖο ἢ κάτι τὸ νέο καὶ τὸ αὐθαίρετο, κατασκευάσμα τοῦ γραφείου καὶ τοῦ ἐργολάβου μαρμαρᾶ, μιὰ ἐπανάληψη τοῦ σύγχρονου τροπαίου τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος ποὺ κάποιος, μὲ περισσὴ ἀναίδεια, χαρακτήρησε ὡς «τὴ μοναχικὴ- χαμένη σιδὸν κάμπο- (ἀναστηλωμένη τῶρα) κολῶνα τοῦ τροπαίου»;

Οἱ ἀναστηλωτικὲς θεωρίες ὅταν διατυπώνονται στὸ χαρτὶ ὠφελοῦν, γιὰτὶ δύνουιν ὕλη γιὰ ἐπιστημονικὴ συζήτηση. Ὅταν ὅμως ἐφαρμοστοῦν πρόωρα καὶ ἀβασάνιστα, οἱ συνέπειες εἶναι ἀνεπανόρθωτες. Θυμίζω ὅτι ὁ Κώστας Μπίρης κατέκρινε μὲ ἐπιχειρήματα, τὸ 1960, τὴν ἀναστήλωση τῶν Ἀγίων Ἀσωμάτων. Ἡ «ἀναστήλωση» ὅμως εἶχε γίνεῖ, καὶ ἔμεινε, χωρὶς νὰ εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐκκλησία στὴν πραγματικὴ τῆς μορφῆς.

Ἡ ἀναγγελία τῆς ἀναστήλωσης τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου μὲχρι δαπάνης τοῦ ποσοῦ τῶν 6.000.000 € δημούργησε εὐλογες ἀντιδράσεις καὶ συζητήσεις μεταξὺ ἐκείνων ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν γνώμη γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ὑπῆρξε ἐνυπόγραφη διαμαρτυρία ποὺ δημοσιεύτηκε στὶς ἐφημερίδες καὶ ἡ ὁποία ἀναδημοσιεύεται στὶς ἐπόμενες σελίδες.

Ἐποκατεστημένη κάτοψη τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου (W. Dörpfeld - E. Reisch, *Das griechische Theater*, Athen 1896, Tafel II. Ὁ πίνακας φέρει ὑπόμνημα: Theater und Bezirk des Dionysos in Athen IV. Jahrhundert v. Chr.).

Παραπάνω μνημονεύω, ότι το 1967 υπήρξε πάλι απόπειρα αξιοποίησης του Διονυσιακού. Πρώτος εκδήλωσε την αντίθεσή του και τότε όπως και τώρα, ο Γ. Μ. Σηφάκης, σήμερα ομότιμος καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας, ειδικός στην από σκηνης έρμηνεία του αρχαίου δράματος, με έπιστολή του στο περιοδικό Έποχές⁷. Στο επόμενο τεύχος 47 του περιοδικού⁸ ο αείμνηστος Γιάννης Μηλιάδης (1895-1975) δημοσίευσε ένα όξυ και έμπεριστατωμένο μελέτημα, με το όποιο εξέθετε τις έπιστημονικές αντιφάσεις που θα δημιουργούσε οιαδήποτε αναστήλωση του μνημείου. Και τα δύο αυτά κείμενα, επίκαιρα πάντοτε, αναδημοσιεύονται στο τεύχος τουτο του Μέντορος.

Έδω πρέπει να υπενθυμίσω ότι καταποπιστικό μελέτημα για τον Γιάννη Μηλιάδη και τις απόψεις του για τα μνημεία και τη συντήρηση ή την αναστήλωσή τους, έχει δημοσιεύσει ο καθηγητής Χαράλ. Μπούρας⁹.

1. Σύνοψις, 66.

2. Αυτόθι.

3. ΠΑΕ 1861/62, 10. Για την ανασκαφή του θεάτρου πρόσφεραν (σ. 15) τή χρονιά αυτή ο Φίλιππος Ίωάννου 120 δραχ. και ο Στ. Κουμανούδης 110 δραχ.

4. ΠΑΕ 1862|63, 5-7· 1863|64, 4· 1865|66, 6· 1866|67, 4-5. Ή δεύτερη περίοδος της ανασκαφής διακόπηκε σύντομα ένεκα της πολλής του ταμείου λειψαργυρίας.

5. ΑΕ 1862 στ. 94-102· στ. 128-247· στ. 154-181· στ. 209-224· στ. 249-254· στ. 271-272· στ. 277-279· στ. 285-294.

6. Φιλολογικά Πάρεργα, 2η έκδ. 1874, 585-586.

7. Τεύχος 46, Φεβρουάριος 1967, 178-179.

8. Μάρτιος 1967, 222-225.

9. Άρχαιογνωσία 4, 1985-86, 117-125. Το στή σ. 123 μνημονευόμενο άρθρο του Μηλιάδη «Καταστρέφειν και χαίρειν» από παραδρομή γράφεται ότι αφορούσε τη στοά του Εύμένους. Είναι το έδω αναδημοσιευόμενο για το θέατρο του Διονύσου.

ΝΕΑ ΑΠΕΙΛΗ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες, ὅτι θὰ προχωρήσει σὲ μερική ἀνακατασκευή τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου στὴ νότια πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης ἕως τὸ ὕψος τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου – τὸ ὁποῖο, σημειωτέον, συμπληρώνεται ἐπίσης σχεδὸν ὀλόκληρο μὲ νέο ὑλικό –, κινδυνεύει νὰ μεταμορφώσει τὴ νότια πλευρὰ τῆς Ἀκρόπολης, μὲ τὸ ἤδη πλήρως ἀναστηλωμένο Ὁδεῖο τοῦ Ἡρώδη καὶ τὰ μερικῶς ἀναστηλούμενα μνημεῖα τοῦ Ἀσκληπείου, σὲ μιὰ κακόγουστη «σκηνογραφία», ἀταίριαστη στὸν χαρακτήρα τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ χώρου. Ἡ ἀπόφαση θὰ εἶναι καταστρεπτική γιὰ τὸ παλαιότερο θέατρο τοῦ κόσμου, τὸν ἄλλο ὅπου γεννήθηκε τὸ ἀρχαῖο δράμα, ἕνα ἀπὸ τὰ πρὸ σεβάσματα μνημεῖα τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας.

Τὰ ἀρχαῖα θέατρα εἶναι μνημεῖα ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ. Μποροῦμε καὶ ὀφείλουμε νὰ τὰ συντηροῦμε, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὰ συμπληρώνουμε σὲ τέτοιο βαθμὸ πού νὰ διαγράφεται ἡ ἱστορία τους, καὶ ἐπικαλούμενοι ἀμφιλεγόμενες ἐκφράσεις, ὅπως «ἀξιοποίηση», «ἀνάδειξη», «σύνδεση μὲ τὴν κοινωνία» καὶ ἄλλα τέτοια ἠχηρὰ παρόμοια, νὰ τὰ ἀποδίδουμε στὴν τουριστικὴ ἐκμετάλλευση.

Εἰδικὰ στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου ἔχουν γίνεи τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλες οἱ ἀπαραίτητες ἐπεμβάσεις συντήρησης καὶ μερικῆς ἀναστήλωσης – ἴσως μάλιστα καὶ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς πού θὰ ἔπρεπε –, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ γίνεи πλέον τίποτε περισσότερο. Κάθε νέα ἐπέμβαση ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ προετοιμάσει καὶ αὐτὸ τὸ θέατρο γιὰ θεατρικὲς παραστάσεις καὶ ἄλλες καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις. Μετὰ τὴν συμπλήρωση τοῦ κοίλου εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν ἀναστηλωτικὲς παρεμβάσεις στὸ σκηνικὸ οἰκοδόμημα καὶ ἡ ἀπαραίτητη συμπληρωματικὴ ὑποδομὴ (παρασκήνια, τουαλέτες κλπ.).

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Κίνησης πολιτῶν καὶ ὁ οἶστρος πού ἔχει καταλάβει τελευταῖα ἀρχαιολόγους καὶ ἀναστηλωτὲς γιὰ ἀνα-

κατασκευές αρχαίων μνημείων, καλὸ θὰ ἦταν νὰ τραποῦν οὐδὲν πρὸς χρῆσιμα πεδία δράσης.

Ἀθήνα, 15 Δεκεμβρίου 2009

Ὑπογράφουν:

Ἀθανασάκη Λ., ἀναπλ. καθηγήτρια κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Κρήτης • Βαλτινὸς Θ., Ἀκαδημαϊκός • Βικέλα Εὐγ., ἀναπλ. καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Ἰονίου Πανεπιστημίου • Blume H.-D., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Münster • Βοκοτόπουλος Π., ὁμ. καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν, Ἀκαδημαϊκός • Βουτυρᾶς Ἐμμ., καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Γεωργαντζόγλου Ν., ἀναπλ. καθηγητὴς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Γκάρτζιου-Τάττη Α., καθηγήτρια κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Γκράτζιου Ὅ., ἀν. καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Κρήτης • Δεκουλάκου Ἰ., ἐπίτ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Δελβερούδη Ε.-Α., καθηγήτρια θεατρολογίας Πανεπ. Κρήτης • Δεσπίνης Γ. Ι., ὁμ. καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Δεσποίνη Αἰκ., τ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Δημητριάδου-Κωνσταντινίδου Σ., ἀναπλ. καθηγήτρια κλασ. φιλολογίας Ἰωαννίνων • Ζαφειροπούλου Φ., ἐπίτ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Ἰακῶβ Δ., καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Ἰακωβίδης Σ. Ε., ὁμ. καθηγ. ἀρχαιολογίας, Ἀκαδημαϊκός • Κακαβογιάννη Ὅ., ἐπίτ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Κακαβογιάννης Εὐ., ἐπίτ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Καραναστάση Π., ἀν. καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Κρήτης • Κοκκοροῦ-Ἀλευρᾶ Γ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Kreeb M., ἀναπλ. καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Πατρῶν • Κυριάκου Π., ἀναπλ. καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Λεμπέση Ἀ., ἐπίτ. ἔφορος ἀρχαιοτήτων • Λιαπῆς Β., ἀναπλ. καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Πατρῶν καὶ Université de Montréal • Μαραγκοῦ Α. Ι., ὁμ. καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Μουστάκα Ἀ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Μπεζαντάκος Ν., καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Νικολαΐδης Α., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Κρήτης • Ντούμας Χρ., ὁμ. καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Παλαγγιᾶ Ὅ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ.

Ἀθηνῶν • Παλαιοκρασοῦ Ἀ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Παπαθωμᾶς Α., ἀναπλ. καθηγ. παπυρολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Παπαποστόλου Ἰω., ὁμ. καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Πασχάλης Μ., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Κρήτης • Περουσινάκης Ι., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Πετράκος Β. Χ., Γεν. Γραμματεὺς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἀκαδημαϊκός • Ράιος Δ., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Ρεγκάκος Α., καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Scodel R., καθηγήτρια κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Michigan • Σηφάκης Γ.Μ., ὁμ. καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Σμίτ-Δούνα Μπ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Sommerstein A. H., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Nottingham • Στεφανίδου-Τιβεριῦ Θ., καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Στεφανόπουλος Θ., καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Πατρῶν • Συνοδινοῦ Κ., καθηγήτρια κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Τζιφόπουλος Γ. Ζ., ἀναπλ. καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Τιβέριος Μ., καθηγ. ἀρχαιολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Τριάντη Ἰ., ὁμ. καθηγήτρια ἀρχαιολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Τσαγκαράκης Ἰ.Οδ., ὁμ. καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Κρήτης • Τσιτσιμπάκου-Βασάλου Ε., ἀναπλ. καθηγ. ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Θεσ/κης • Τσιτσιρίδης Σ., ἀναπλ. καθηγ. κλασ. φιλολογίας Πανεπ. Πατρῶν • Χανιώτης Ἰ.Αγγ., καθηγητὴς ἀρχαίας ἱστορίας στὸ Πανεπ. Ὁξφόρδης • Χατζηκώστα Σ., καθηγήτρια ἀρχ. ἑλλ. φιλολογίας Πανεπ. Ἀθηνῶν • Χατζηνικολάου Ν., ὁμ. καθηγ. ἱστορίας τῆς τέχνης Πανεπ. Κρήτης • Χατζηπανταζῆς Θ., ὁμ. καθηγ. θεατρολογίας Πανεπ. Κρήτης • Χουλιάρᾱ-Ραῖου Ε., ἀναπλ. καθηγήτρια παπυρολογίας Πανεπ. Ἰωαννίνων • Χρήστου Χρ., ὁμ. καθηγ. ἱστορίας τῆς τέχνης Πανεπ. Ἀθηνῶν, Ἀκαδημαϊκός.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ*

Κύριε Διευθυντά,

Τὸν περασμένο Δεκέμβριο τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο ἀνακοίνωσε ὅτι πρόκειται νὰ ἀνεβάσει φέτος τὸν «Ἀγαμέμνονα» τοῦ Αἰσχύλου στὸ Θέατρο τοῦ Διονύσου, καὶ στὰ «Νέα» τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1967 δημοσιεύτηκε ἡ πληροφορία, ὅτι ἡ πρώτη παράσταση τοῦ «Ἀγαμέμνονα» θὰ δοθεῖ στὶς 23 Ἰουνίου, καὶ θὰ ἐγκαινιάσει τὸ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν. Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ θέατρο αὐτὸ γιὰ σύγχρονες παραστάσεις εἶναι ἐλκυστικὴ καί, ἀκόμη, ἐπειδὴ εἶναι ἐνδεχόμενο ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία – σὰν κρατικὴ ὑπηρεσία ποὺ εἶναι – νὰ ὑποχωρήσει στὶς ποικίλες πιέσεις ποὺ μπορεῖ νὰ ἀσκηθοῦν καὶ νὰ δώσει τὴν ἄδειά της γιὰ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ θεάτρου, θὰ σᾶς παρακαλοῦσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐκθέσω ἀπὸ τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ σας, γιὰτὶ δὲν πρέπει μὲ κανένα τρόπο νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ θέατρο οὔτε κὰν γιὰ μιὰ παράσταση, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο μπορεῖ νὰ βοηθήσει τὸ κοινὸ στὸ νὰ σχηματίσει σωστὴ ἀντίληψη τοῦ θέματος, καὶ νὰ συντελέσει στὸ νὰ μεταπειστοῦν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν τὴν ἐξαιρετικὰ ἀτυχή αὐτὴ ἔμπνευση.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου εἶναι τὸ πρῶτο θέατρο τῆς Εὐρώπης. Ἄν δὲ γεννήθηκε σ' αὐτὸ τὸ χῶρο τὸ εὐρωπαϊκὸ δράμα, πάντως ἐδῶ – γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀριστοτέλη – «ἔσχε τὴν αὐτοῦ φύσιν». Οἱ μεγάλοι δραματικοὶ ποιητὲς τοῦ πέμπτου αἰῶνα ἔγραφαν τὰ ἔργα τους, γιὰ νὰ διδαχτοῦν σ' αὐτὸ τὸ θέατρο, τὸ ὁποῖο, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, διαμορφώθηκε (σκηνή, μηχανικὸς ἐξοπλισμὸς, κτλ.) ἀπὸ τοὺς δραματουργοὺς, ποὺ ἦταν καὶ σκηνοθέτες (διδάσκαλοι) καί – μερικοὶ τουλάχιστον, ὅπως ὁ Αἰσχύλος – ὑποκριτὲς τῶν ἔργων τους. Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ πέμπτου αἰῶνα π.Χ. ὡς τὸ τέλος τοῦ τέταρτου αἰῶνα μ.Χ., ὁπότε ἴσως ἔπαψε νὰ χρησιμοποιεῖται, ἔγιναν πολλὲς μετα-

* Ἐποχές, τεύχ. 46, Φεβρ. 1967, 178-179.

σκευές καὶ ἀνακαινίσεις στὸ σκηνικὸ οἰκοδόμημα καὶ τὴν ὄρχήστρα, ποὺ ἄλλαξαν ἐντελῶς τὸ χαρακτήρα ποὺ εἶχε στὴν κλασικὴ ἐποχὴ. Τὸ πλακόστρωτο δάπεδο τῆς ὄρχήστρας, τὸ στηθαῖο ποὺ τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸ κοῖλο καὶ ποὺ προορισμός του ἦταν νὰ προστατεύει τοὺς θεατὲς ἀπὸ τοὺς μονομάχους ἢ, ἀργότερα ἀκόμη, νὰ συγκρατεῖ τὸ νερὸ ποὺ γέμιζε τὴν ὄρχήστρα μετατρέποντάς την σὲ τεχνητὴ λίμνη, καὶ τὸ λεγόμενο βῆμα τοῦ Φαίδρου, δηλαδὴ ἡ πρόσοψη τοῦ χαμηλοῦ ρωμαϊκοῦ προσκηνίου (pulcritum), μὲ ἄλλα λόγια ὅ,τι «βλέπει» σήμερα ὁ ἐπισκέπτης ἐκτὸς ἀπὸ τὶς χαλασμένες κερκίδες (τοῦ

Τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου κατὰ φωτογραφία τοῦ 1910 (ΑΑΕ ἀρ. 35).
Στὴν ἐπάνω δεξιὰ γωνία διακρίνεται τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο (κτῆριο
Weiler) ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖο κτίστηκε τὸ νέο μουσεῖο Ἀκροπόλεως.

τέταρτου αιώνα π.Χ.), ανήκουν σὲ δυὸ τουλάχιστο ἀνακαινίσεις πού ἔγιναν στὰ χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας – τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνα, καὶ ἀνάμεσα στὸ τέλος τοῦ δευτέρου καὶ στὸ τέλος τοῦ τέταρτου αἰώνα.

Ἡ ὑπόλοιπη φαινομενικὰ ἀκατάληπτη μάζα τῶν ἐρειπίων τῆς σκηνῆς κρύβει πολὺτιμα ἴχνη ἀπὸ τὶς παλιότερες – ἀκόμη καὶ τὴν πρωταρχικὴ – περιόδους τοῦ θεάτρου. Ἀπὸ τὸ «θέατρο τοῦ Αἰσχύλου» δὲν σώζονται παρὰ ἕξι πέτρες (παλιότερα ἦταν ἑπτὰ) στὰ νότια τῆς σημερινῆς ὀρχήστρας. Ἀπὸ τὸ «θέατρο τοῦ Εὐριπίδη» (430 περίπου π.Χ.) διατηρεῖται ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος τοῦ δαπέδου τῆς σκηνῆς καὶ ὀρχήστρας, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε καὶ τὸ ὀπίσθιο τοίχωμα τοῦ ξύλινου σκηνικοῦ οἰκοδομήματος (τετράγωνες ὑποδοχὲς δοκῶν φαίνονται ἀκόμη κατὰ μῆκος τῆς κορυφῆς τοῦ τοίχου), καὶ μιὰ παραλληλόγραμμη βάση ἀπὸ τὸ ἴδιο οἰκοδομικὸ ὑλικό, πού ἐφάπτεται σ' αὐτόν. Ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες μετασκευὲς τοῦ θεάτρου στοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους – Λυκούργεια τὸ 330 περίπου π.Χ. καὶ ἑλληνιστικὴ – σώζονται κάπως περισσότερα πράγματα.

Δυστυχῶς, παρὰ τὸν τεράστιο ἀριθμὸ τῶν μελετητῶν πού ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέατρο καὶ τὶς ἰσαριθμὲς ἀπόπειρες ἐρμηνείας τῶν ἐρειπίων, τὰ ὑπολείμματα καθεμιᾶς ἀπὸ τὶς περιόδους τῆς ἱστορίας τοῦ θεάτρου ἀποτελοῦν κι ἓνα πρόβλημα, πού ἀκόμη περιμένει τὴ λύση του. Καὶ ἡ λύση αὐτὴ δὲν πρόκειται νὰ ἱκανοποιήσει ἀπλῶς μιὰν ἱστορικὴ περιέργεια, ἀλλὰ νὰ μᾶς δώσει νὰ καταλάβωμε πῶς ἀνεβάζονταν τὰ ἀρχαῖα ἔργα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ποιητὲς τους. Ἐπομένως ἡ σημασία τῶν ἐρειπίων αὐτῶν δὲν εἶναι μόνο ἀρχαιολογική, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὴ, καί, παραπέρα, τεράστια γιὰ τὸ θέμα τῆς σύγχρονης σκηνικῆς ἀναβίωσης τοῦ ἀρχαίου δράματος. Δὲ χωρεῖ λοιπὸν συζήτηση πῶς ὅ,τι σώζεται σήμερα μέσα σ' ὀλόκληρο τὸ χῶρο τοῦ Διονυσιακοῦ ἱεροῦ πρέπει νὰ φυλαχτεῖ σὰν κόρη ὀφθαλμοῦ.

Ἄν ὅμως ἤδη ἡ ἀνεπαρκὴς φύλαξη καὶ συντήρηση τοῦ μνημείου εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ χαθεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς ἑπτὰ πέτρες, πού κατὰ τὸ W. Dörpfeld ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς περιφέρειας τῆς πρωταρχικῆς ὀρχήστρας, καὶ νὰ ἐξαφανιστοῦν ἐντελῶς οἱ τούβλινες ὑποδοχὲς τῶν στηριγμάτων τῆς

ρωμαϊκής αύλαίας, είναι, νομίζω, φανερό τὸ θὰ συμβεῖ, ἂν τὸ θέατρο παραδοθεῖ στὸ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν. Τὰ ἐλάχιστα καὶ τόσο πολύτιμα ἴχνη τῶν κλασικῶν περιόδων τοῦ θεάτρου ποὺ σώθηκαν ἀπὸ τὶς καταστροφὲς αἰῶνων θὰ χαθοῦν ἢ θὰ ἀλλοιωθοῦν ἀνεπανόρθωτα καὶ γιὰ πάντα ἀπὸ τὶς ὀρδὲς τῶν ἀναστηλωτῶν, μαραγκῶν, ἠλεκτρολόγων, ἠθοποιῶν καὶ θεατῶν. Οὔτε καὶ ὑπάρχει τρόπος νὰ προφυλαχτοῦν καὶ νὰ προσεχτοῦν αὐτὰ τὰ ἴχνη κι ἂν ἀκόμη οἱ παράγοντες τῶν παραστάσεων εἶχαν τὴν καλύτερη θέληση τοῦ κόσμου. Καὶ τοῦτο γιὰ τὰ τμήματα τῆς σκηνῆς τοῦ 430 εἶναι ἀπὸ μιὰ πέτρα λατυποπαγῆ (breccia), ποὺ θρυμματίζεται πάρα πολὺ εὐκόλα. Ἄλλωστε ἀπὸ τὴν τελειότητα τῆς καμπύλης ποὺ σχηματίζουν οἱ ἔξι πὰ πέτρες τῆς ἀρχαιότερης περιόδου ἐξαρτᾶται ἂν ἀνήκουν στὴν περιφέρεια τῆς ἀρχικῆς ὀρχήστρας ἢ σὲ παλιότερο καμπύλο ἀλλὰ ὄχι ἀκριβῶς ἡμικυκλικὸ ἀναλημματικὸ τοῖχο, ὅπως ὑποστήριξε ὁ μεθοδικὸς μελετητὴς τοῦ θεάτρου E. Fiechter. Ἄν, λοιπόν, μετακινηθεῖ ἔστω καὶ μιὰ πέτρα, ἀλλοιώνεται ριζικὰ ἡ φύση τῶν ἐνδείξεων, πάνω στὶς ὁποῖες βασίστηκαν οἱ θεωρίες αὐτές.

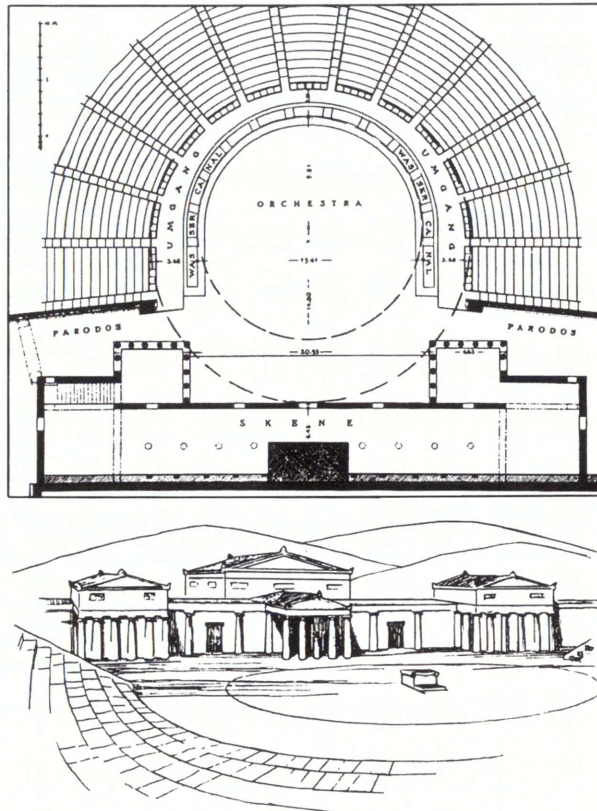
Ἄλλὰ μήπως εἶναι δυνατὸ νὰ γίνει παράσταση μέσα στὸ θέατρο χωρὶς δραστικὰ ἔργα ἀνακαίνισης; Καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ νοηθεῖ ὁποιοδήποτε εἶδος ἀνακαίνισης, ὅταν δὲν ὑπάρχει ὁ γνώμονας τῆς ἀρχικῆς – ἢ ὁποιασδήποτε μεταγενέστερης! – μορφῆς τοῦ μνημείου, καὶ ὅταν δὲ γίνεται γιὰ χάρη τοῦ ἴδιου τοῦ μνημείου; Στὴν πραγματικότητα, ἔστω κι ἓνα χτύπημα τῆς ἀξίνας, τὸ κάρφωμα ἐνὸς πασσάλου, ἢ ἡ μετακίνηση μιᾶς πέτρας μπορεῖ νὰ κάμει ἀνυπολόγιστη ζημιὰ σ' αὐτὸ τὸ ἐντελῶς μοναδικό, κυριολεκτικὰ εὐθραυστο, καὶ αἰνιγματικὸ μνημεῖο.

Μήπως ὅμως πρόκειται νὰ ὑπάρξει κάποιο κέρδος ποὺ νὰ ἀντισταθμίζει τὴ ζημιὰ, τὴν ὁποία θὰ προσενήσουν οἱ σύγχρονες παραστάσεις; Κατ' ἀρχὴν, κανένα κέρδος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο μεγάλο ποὺ νὰ ἀντισταθμίσει τὴν ἀνεπανόρθωτη ζημιὰ. Ἄλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν πρόκειται νὰ ὑπάρξει κανένα κέρδος: ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴ διαφήμιση τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν καὶ τὴν τουριστικὴ «ἀξιοποίηση» τοῦ θεάτρου. Αὐτὸ ὁμότερα ὀνομάζεται ἀδίσταχτη ἐκμετάλλευση τῶν κειμηλίων

ἐκείνων, πού ἔχομε καθῆκον νὰ συντηρήσομε γιὰ χάρη τῆς ἀνθρωπότητος ὀλόκληρης καὶ τῶν μελλοντικῶν γενεῶν, κι ὄχι νὰ καταστρέψομε, γιὰ νὰ κερδίσομε πενταροδεκάρες διατυμπανίζοντας ταυτόχρονα σ' ὅλο τὸν κόσμο τὸ σομοπισμὸ καὶ τὴν πνευματικὴ ρηχότητά μας.

Μὲ πολλὴ τιμῆ

Γ. Μ. ΣΗΦΑΚΗΣ

Κάτοψη καὶ ἀναπαράσταση τοῦ σκηνικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Λυκούργου (4ος π.Χ. αἰ.). Ἐκ τῆς βιβλίου τοῦ August Mahr, *The origin of the greek tragic form* (New York 1938). Τὸ πλεθὸς τῶν ἀναπαραστάσεων τοῦ Διονυσιακοῦ πού ἔχουν γίνεαι ἀπὸ διαπρεπεῖς μελετητές, ἕνα δείχνει: ὅτι ἡ πραγματικὴ μορφὴ τοῦ θεάτρου δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ. Κάθε ἀπόπειρα ἀνακατασκευῆς του εἶναι ἐπισημονικῶς ἐσφαλμένη.

«ΚΑΤΑΣΤΡΕΦΕΙΝ ΚΑΙ ΧΑΙΡΕΙΝ»**

Στὸ νὰ καὶ σὶ ὄχι στέκεται
 ἡ δίβουλή τους γνώμη,
 δεξὰ νὰ πάρουν ἢ ζερβὰ
 τὸ διπλοσταυροδρόμι·
 σταματοῦν καὶ μὲ καινούρια
 ξαναπαίρνουν δρόμο φούρια...

Ἰ. Γρυπάρης, «Συναποθανούμενοι»

Ἡ πικρότατη πείρα ποὺ ἔχω ἀπ' τὴ σχέση τῶν ἀνθρώπων μὲ τ' ἀρχαῖα Μνημεῖα, δὲν μοῦ ἐπιτρέπει αὐταπάτες. Μιὰ καὶ τὰ λαίμαργα βλέμματα μερικῶν κυνικῶν «δυναμικῶν» στράφηκαν πρὸς τὸ λεγόμενο «Θέατρο Διονύσου», ἡ καταδίκη του ἔχει ὑπογραφεῖ. Θὰ προχωρήσουν στὴν ἀρχὴ προφυλακτικά, θὰ ξεγελάσουν, θὰ ὑπαναχωρήσουν κάποια στιγμή καὶ στὴν κατάλληλη εὐκαιρία θὰ ἐπιτεθοῦν ἀκάθεκτοι.

Ἔτσι γίνεται πάντα. Στὴν ἀρχὴ πάντα μὲ τὸ μαλακὸ καὶ μὲ μιὰ συγκινητικὴ ἀθωότητα προθέσεων: ἓνα μικρὸ πείραμα γιὰ χάρη τοῦ... Πνεύματος, χάρη τοῦ Αἰσχύλου! Οὔτε ἴχνος ἀνιέρης ἐκμετάλλευσης. Ποιὸς μπορεῖ νάχει ἀντίρρηση; Οἱ πρῶτοι ποὺ πιάνονται στὴν παγίδα εἶναι μερικοὶ ιδεολόγοι ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων ποὺ ζαλίζονται εὐκόλα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς μιᾶς ἀρμαθιάς ιδεολογικοῦ οσανοῦ ποὺ τὴν πυρπολοῦν ἄλλοι. Γιατὶ ὁ κύριος ἐκμεταλλευτὴς δὲν παρουσιάζεται ἐξ ἀρχῆς ὁ ἴδιος στὸ προσκήνιο. Ἔτσι βλέπουμε κι' ἀνθρώπους ποὺ συχνότατα εἶνε «σώφρονες», νὰ ἐπιτρέπουν στὸν ἑαυτὸ τους νὰ τοὺς ξεφύγει ὁ μεγάλος λόγος: «Εἶναι λαμπρὴ ἰδέα ν' ἀκουσθεῖ ὁ τραγικὸς λόγος στὸ αὐθεντικὸ ἀρχαῖο θέατρο τῶν Ἀθηνῶν».

Παίρνετε ψύχραιμα τὴ φράση αὐτή, τὴ διαβάζεται ἀνάποδα καὶ βρίσκετε τὸ σωστό: Σ' ἓνα μέρος ποὺ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ὀρατὸ ποὺ νὰ θυμίζει Αἰσχύλο καὶ Σοφοκλῆ, σὲ μιὰ

** Ἐποχές, τεύχ. 47, Μάρτ. 1967, 222-225.

πετσοκομμένη ὀρχήστρα μετασχηματισμένη σὲ ἀρένα μονομάχων, σ' ἓνα χῶρο ποὺ δὲν ἀρκεῖ οὔτε γιὰ παράσταση παντομίμας, σ' ἓνα τρισάθλιο ὄρατο περιβάλλον τῆς ἐσχάτης ρωμαϊκῆς παρακμῆς, ἐκεῖ μᾶς καλεῖ ἡ πολυπραγμοσύνη τῶν κυνικῶν νὰ ἐνωπιθοῦμε τὸν ὑψηλὸ λόγο τοῦ Αἰσχύλου. Τί φρικτὴ ιδέα! τί βάρβαρη! Ἔτσι θὰ τροποποιήσουν μιὰ μέρα τὴ φράση τους, γιὰτὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴν ἀντιληφθοῦν κάποτε, μετὰ τοὺς πρώτους «φιλολογικοὺς» ἐνθουσιασμοὺς, σὲ τὴ φρικτὰ ἀδιέξοδα μᾶς φέρνει καὶ ἡ παραμικρὴ μας ἐπέμβαση στὸ ἀρχαῖο αὐτὸ Μνημεῖο.

Ἄλλὰ ἀπὸ ποῦ προέρχεται, σὲ τὴ ἀποβλέπει καὶ πῶς ὑποστηρίζεται ἡ κυνικὴ αὐτὴ ιδέα; Προέρχεται φυσικὰ ἀπὸ τοὺς κύκλους ποὺ πιστεύουν ὅτι προορισμὸς τῶν ἀρχαίων ποὺ ὑπάρχουν εἶνε νὰ παραδίδονται στὴν τουριστικὴ τους «ἀξιοποίηση». Αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν ἔχουν δικό τους προορισμό, δικό τους πνεῦμα, ἱερότητα καὶ μιὰ ἐντελῶς δική τους ὀλοζώντανη εὐαισθησία, ὅταν τοὺς φερόμαστε βάρβαρα. Τὴ δικαιολογία τὴν παρέχουν οἱ ἰδεολόγοι: Θὰ καταπλήξει τὸν κόσμον ἡ ἀναβίωση τῆς ἀρχαίας τραγωδίας στὸ αὐθεντικὸ θέατρο τοῦ Αἰσχύλου! Καὶ μὲ νέα φούρια θὰ διαγράψουμε τὴν ἀνοδικὴ μας πορεία στὸν τομέα τῶν παραστάσεων τοῦ ἀρχαίου δράματος ποὺ ἀρχίζουν νὰ μᾶς ἀμφισβητοῦν τὸ μονοπώλιό τους ἢ τουλάχιστον τὴν πρωτοπορία μας οἱ ξένοι. Καὶ τί θὰ κάνουν στὸ τέλος; θὰ ὑποχωρήσουν, ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν θὰ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν ἓνα αὐθεντικὸ θέατρο, φτιαγμένο ἐπίτηδες γιὰ τὸ λόγο τοῦ Αἰσχύλου!

Θὰ πορευτοῦν ἀκόμα ἓνα διάστημα οἱ ἰδεολόγοι μ' αὐτὰ τους τὰ ὄνειρα. Ἄλλὰ τὸ ξύπνημά τους θὰ εἶνε τραγικόν. Ὄταν θὰ ἔρθει ἡ ὄριμη στιγμή γιὰ τὴν πράξη, αὐτοὶ θὰ φᾶνε μιὰ κλωτοῖα καὶ θὰ πεταχτοῦν στὸ περιθώριο, ἐνῶ μέσα στὸ χῶρο θὰ εἰσελάσουν οἱ μπουλντόζες καὶ οἱ μηχανικὲς μετάλλινες δαγκάνες ποὺ θ' ἀνατρέψουν τὸ πᾶν. Ἄλλες χαλύβδινες μασέλες θὰ πολτοποιοῦν τὰ ἑκατομμύρια τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Γιὰτὶ πρέπει νὰ εἶνε κανεῖς πολὺ «ἀγαθούλης» γιὰ νὰ πιστεῦει πῶς οἱ κυνικοὶ ποὺ προωθοῦν τὴν ὑπόθεση στὰ παρασκῆνια, ἐνδιαφέρονται – τάχα – γιὰ μιὰ δυὸ φιλολογικὲς παραστάσεις, γιὰ τὸ λόγο τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ἄλλα ἡχηρὰ πα-

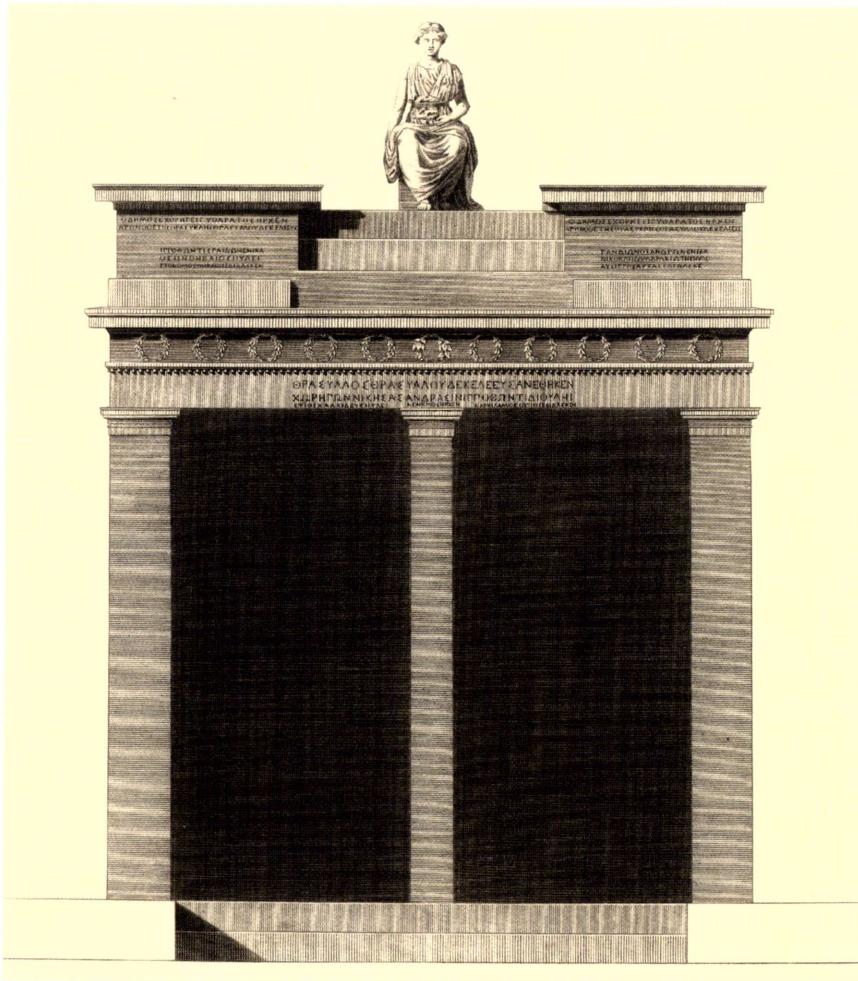
ρόμοια. Ἄξιοποιῶ, στὴ γλῶσσα τους, σημαίνει ἐκμεταλλεύομαι. Κι' ἐκμετάλλευση τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου, σημαίνει ξαναχτίσιμό του. Σ' αὐτὸ τὸ τέρμα ἀποβλέπει ἡ ὑπόθεση κι' αὐτὸς ὁ τελικὸς σκοπὸς ὑπάρχει στὸ ξεκίνημα ὅλης αὐτῆς τῆς «ιδεολογικῆς» περιπέτειας. Τὸ κόκκαλο εἶνε γεμάτο μεδούλι καὶ εἶνε κάθε καρυδιάς καρύδια ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ «ἐμπνευσμένοι» ἄνθρωποι ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ τὸ γλείψουν. Ὅχι, λοιπόν, αὐταπάτες· στὴν ὑπόθεση τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου δὲν ὑπάρχει ιδεολογία ἢ πνευματικότητα. Ὑπάρχει συμ-φέ-ρον. Καὶ τὸ συμφέρον εἶνε πάντοτε ὑλικό.

Τὸ χίσιμο ἑνὸς νέου μαρμάρινου θεάτρου στὸ χῶρο τοῦ παλιοῦ, θ' ἀπαιτήσει δαπάνη ἑκατὸ ἑκατομμυρίων καὶ μιὰ δεκαπενταετία. Ἄν παρουσιαστεῖ, ἔστω κι' ἀπὸ ὑπεύθυνη κρατικὴ ὑπηρεσία, προϋπολογισμὸς χαμηλότερος, θὰ εἶνε ψεύτικος καὶ παραπλανητικός. Καθένας καταλαβαίνει ὅτι εἶνε ἐντελῶς προβληματικὸ ἂν θὰ μπορέσει ποτε νὰ ὀλοκληρωθεῖ αὐτὸ τὸ ἔργο, ὅπως ποτε δὲν ὀλοκληρώθηκε τὸ ὑπαίθριο θέατρο ποὺ ἄρχισε νὰ χτίζει ἡ φασιστικὴ δικτατορία πίσω ἀπ' τὴν Πνύκα, χωρὶς νὰ λογοδοτήσει κανεὶς γιὰ τὴ σπατάλη τῶσων ἑκατομμυρίων. Ἄλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ν' ἀρχίσει ἡ «δουλειά», ὄχι νὰ γίνει τὸ θέατρο. Κι' ἂν γίνει; Ὑπολογίσαμε τίς συνέπειες; Χτίζω ἕνα καινούριο θέατρο στὸ χῶρο τοῦ παλιοῦ, σημαίνει καταστρέφω ὅλα τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ποὺ βρίσκονται σήμερα ἐκεῖ. Δηλαδή: καταστρέφω τὸ σίγουρο καὶ χεροπιστὸ ἀπομεινάρει τῆς ιστορικῆς ἐξέλιξης γιὰ νὰ ξαναχτίσω (ἐπιστημονικότερα: ν' ἀναστηλώσω) τί; Κάτι ποὺ δὲν τὸ ξέρουμε καὶ κάτι ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτέ! Τὸ Θέατρο τοῦ Αἰσχύλου! Τὸ ἀϋθεντικό!

Εἶνε μιὰ χαρακτηριστικὰ νεοελληνικὴ κακομοιριά, κάθε μας κατασκευὴ, κάθε δημιουργικὴ μας δραστηριότητα νὰ ἐντάσσεται μέσα στὰ ζοφερὰ πλαίσια μιᾶς καταστροφῆς. Μιὰ λανθάνουσα ὑπερτροφικὴ ὑπεροψία γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὸ δῆθεν «ἔργο» μας, λειτουργεῖ καταλυτικὰ καὶ ἐξουδετερώνει κάθε σεβασμὸ καὶ κάθε ἐνδοιασμὸ μας γιὰ τὸ ἀνώνυμο, τὸ παλιό, τὸ ἀπροστάτευτο ἔργο ἑνὸς ἄλλου προσώπου ἢ μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς. «Καταστρέφειν καὶ χαίρειν» – ἰδοὺ τὴ μᾶς χαρακτηρίζει.

Χρειάστηκε να κάνουμε ένα Μνημείο για να τιμήσουμε τον Άγνωστο Στρατιώτη μας και το πρώτο που σκεφθήκαμε ήταν να παραμορφώσουμε το πειο χαρακτηριστικό κομμάτι της πόλης, το θαυμάσιο λόφο των παλιών ανακτόρων. Τολμήσαμε να τραυματίσουμε την ίδια τη φύση για να εγκαταστήσουμε τα «λιμενικά μας έργα» και να βγάλουμε το παλάτι έξω από κάθε κλίμακα και από κάθε έννοια ότι εδράζεται στη γη. Μας χρειάζεται ένα σύγχρονο Στάδιο για τους Όλυμπιακούς Αγώνες και μας ξεδιπλώνονται έτοιμα τα σχέδια της καταστροφής του Άρδητιού για να πλατύνουμε (και να καταστρέψουμε) το σημερινό Στάδιο που είναι αναμαρμάρωση του αρχαίου. Κανείς δε σκέφτηκε ότι οι λόφοι που αποτελούν τη ραχοκοκκαλιά του αθηναϊκού λεκανοπέδιου βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους κι' ότι δε μπορείς να τραυματίσεις τον Άρδητιό χωρίς να πονέσει ή Ακρόπολη και ο Φιλόπαππος. Είπαμε να κάνουμε ένα πνευματικό κέντρο κι' αυτό που καταδικάσαμε πρώτο, ήταν το στερνό έργο που απόμεινε του Κλεάνθη γιατί δεν καταδεχόμαστε τα νέα σχέδιά μας να τα προσαρμόσουμε στην ύπαρχουσα παλιή κατάσταση. Χρειαζότανε άπλοχωριά το Μετσόβιο Πολυτεχνείο κι' έρχονται οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες και καταστρέφουν τον κεντρικό πυρήνα του αρχιτεκτονήματος του Καυτατζόγλου δημιουργώντας μιαν αηδη άουλα. Άλλα και ή καταστροφή πρέπει να έχει την κάποια λογική της. Πρὸς τί; Θρασεῖς, στεῖροι, μοιραῖοι προχωροῦμε τώρα να προσάψουμε την άπάτη μας στην πλαγιά του Ίερού βράχου.

Άναστήλων σημαίνει ξαναβάζω στη θέση τους ύπαρκτα κομμάτια για να κερδίσω την αρχική μορφή και το πνεῦμα ενός αρχαίου Μνημείου. Εῖνε μιὰ δημιουργική ἐπιστημονική ἐργασία που δὲν μπορεί να προχωρήσει πὸ πέρα ἀπ' ὅσο μᾶς ἐπιτρέπουν τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα και οἱ γνώσεις μας. Ἡ ἀναστήλωση ποτε δὲν ὑπόσχεται ὅτι θὰ μπορέσει να δώσει ὀλοκληρωμένο τὸ ἀρχαῖο Μνημείο – συνεπὼς στην ἔννοια τῆς ἀναστήλωσης δὲ μπορεί να εἰσχωρήσει ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποίησης τοῦ ἀρχαίου Μνημείου για σκοποὺς σύγχρονους. Κάθε ἀντίθετη ἄποψη εῖνε βιασμὸς τῶν πραγμάτων και τῆς ἐπιστήμης που καταλήγει στην αὐθαιρεσία και την ἀπάτη.

Τὸ μνημεῖο τοῦ Θρασύλλου, στὴ βόρεια παρυφῆ τοῦ κοίλου τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου (Παναγία Σπηλιώπισσα), ὅπως εἰκονίζεται στὸ ἔργο τῶν James Stuart καὶ Nicholas Revett, *The Antiquities of Athens*, vols. 4, London, 1762-1816. Suppl. vol. London, 1830. Ἡ ἐδῶ ἀναπαράσταση ἀπὸ τὸν τόμο II (1787), κεφ. IV, πίν. III. Στὸ ἐπιστύλιο ὑπῆρχε ἐπιγραφή (IG II² 3056, 320/19 π.Χ.):

Θράσυλλος Θρασύλλου Δεκελεεύς ἀνέθηκεν
 χορηγῶν νικήσας ἀνδράσιν Ἴπποθωντίδι φυλῆι :
 Εὖϊος Χαλκιδεύς ἤλυε. Νέαιχος ἦρχεν : Καρκίδαμος Σώτιος ἐδίδασκειν
 Οἱ δύο ἐπιγραφές ποῦ εἶναι χαραγμένες στὰ βάθρα, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ
 τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διονύσου, μνημονεύουν νίκες τοῦ ἀγωνοθέτου Θρα-
 σουκλέους ἀπὸ τῆ Δεκέλεια, γιοῦ τοῦ Θρασύλλου, κατὰ τὸ 271/0 π.Χ. (IG
 II² 3083, A-B).

Δίνω, όμως, μιὰ καινούρια άπατηλή μορφή σ' ένα άρχαίο Μνημείο, σημαίνει καταστρέφω τὸ άρχαίο Μνημείο καὶ τὸ διαγράφω ὡς μαρτυρία τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς παληᾶς εποχῆς. Τὸ διαγράφω καὶ τὸ άποξενώνω καὶ άπ' τὴν έπιστήμη καὶ άπ' τὴ ζωὴ σάν έρείπιο.

Τὰ πράματα ὅμως περιπλέκονται άφάνταστα ὅταν τὸ Μνημείο μέσα στὸν ιστορικό χῶρο ἔχει ὑποστει κατὰ καιροῦς ριζικές μεταμορφώσεις. Τότε πρέπει νὰ διαλέξετε άπό πρὶν ποιά μορφή τοῦ Μνημείου θ' άνασηλώσετε καὶ νὰ μελετήσετε κατὰ πόσον ἔχετε στοιχεῖα γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά. Δὲν ἔχετε δικαίωμα νὰ κατασκευάσετε ένα εκλεκτικό πασίτιο παραθέτοιας π.χ. μιὰ ὀρχήστρα τοῦ 5ου αἰ., ένα κοῖλο τοῦ 4ου, μιὰ σκηνὴ ἑλληνιστική κι' ένα ρωμαϊκό λογείο, γιατί τότε πετυχαίνετε, ὄχι τὸ αὐθεντικό θέατρο, ἀλλὰ τὴν προβολὴ τῆς βάρβαρης σύγχρονης ψυχῆς μας άπάνω σὲ σεβάσμια κληροδοτημένα άγαθὰ πού δὲν εἶνε άποκλειστικά δικά μας.

Στὴν περίπτωση μας, οἱ άδίστακτοι κυνικοί μᾶς εὐαγγελίζονται τὴν έπιστροφή στὸ αὐθεντικό θέατρο τοῦ Αἰσχύλου. Ἄλλὰ τὴν εποχὴ τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλή, τοῦ Εὐριπίδη, ὀλόκληρο τὸν 5ον αἰ. πού εἶνε ὁ αἰώνας τῆς τραγωδίας, θέατρο στὴ σημερινὴ έννοια τοῦ ὄρου, δὲν ὑπῆρχε. Τί θ' άνασηλώσετε; Λέγοντας «θέατρο» χρησιμοποιήσιμο σήμερα, νοοῦμε ένα μόνιμο λίθινο άρχιτεκτόνημα πού διαθέτει σκηνή, παρασκήνια, ὀρχήστρα καὶ – πρὸ πάντων – εκμεταλλεύσιμες μαρμάρινες κερκίδες – ένα τεράστιο κοῖλον πού νὰ φτάνει ψηλὰ ὡς τὴ σηλιὰ τοῦ Βράχου, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἦταν στημένο τὸ Μνημείο τοῦ Θρασύλλου. (Σ' αὐτὴ τὴν άναμαρμάρωση, ἄλλωστε, θὰ σπαταληθοῦν τὰ ἑκατομμύρια.) Εἶνε, φαίνεται, δυστύχημα ὅτι οἱ μεγάλοι, ὅσο καὶ άπλοὶ Ἐκεῖνοι, δὲν σκεπτόντουσαν σάν καὶ μᾶς. Δὲν ἔχτιζαν πρῶτα ένα θέατρο γιὰ νὰ παίξουν τὰ ἔργα πού θὰ ἔγραφαν ὕστερα. Δημιούργημα φυσιολογικό, μέσα στὸ πλαίσιο ἑνὸς λαϊκοῦ θρησκευτικοῦ πανηγυριοῦ τὸ δρᾶμα τους, μποροῦσε ν' άρκεστει σ' ένα άπλο ἄλῶνι, μιὰν ὀρχήστρα άπό πατημένο χῶμα, καὶ μιὰ κινητὴ καὶ λύομενη ξύλινη σκηνή. Καὶ οἱ ἴδιοι μποροῦσαν νὰ ένωτίζονται τὸν ὑψηλὸ λόγο τοῦ Αἰσχύλου καθισμένοι κατάχαμα – γιατί δὲν ἔκαναν τουρισμό. Πιστεύουμε ὅτι κατέχουμε ένδείξεις τῆς

πρωταρχικής αυτής όρχήστρας του Αισχύλου. Βρίσκεται νοτιότερα και σε χαμηλότερο επίπεδο από τη σωζόμενη ρωμαϊκή όρχήστρα. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να καταλήξουμε (όχι στα σοβαρά) σε μια πρόταση, για ν' αποσιπάσουμε το προσωπείο των έραστών του αύθεντικού. Θέλετε ν' ανασυστήσουμε την αύθεντική όρχήστρα του Αισχύλου; Δεν θα υπάρχει όμως μαρμάρινο κοίλο – συνεπώς ο τόπος, κατάλληλος για μερικές λεπτότητες πνευματικές απολαύσεις, θα είναι ωστόσο απόλυτως απρόσφορος για τουριστική «άξιοποίηση». Και είμαι απόλυτως βέβαιος ότι κανείς κραυγαλέος ύποστηρικτής του αύθεντικού δεν πρόκειται ν' αποδεχθεί τη μόνη δυνατή αύθεντική λύση.

Άλλα είμαι πρόθυμος να ξεστρατίσω σε μια παραχώρηση: θέλετε να συνδυάσουμε την όρχήστρα του Αισχύλου μ' ένα κάποιο μαρμάρινο κοίλον; Τότε είμαστε υποχρεωμένοι το κοίλο που υπάρχει σήμερα να το μεταφέρουμε καμμιά δεκαπενταριά μέτρα ανατολικότερα για να βρεθεί στον άξονα της όρχήστρας του Αισχύλου. Σας πάει αυτό; Και στη μια περίπτωση και στην άλλη πρέπει να καταστρέφουμε ό,τι ορατό απομεινάρι υπάρχει σήμερα. Δεν μας μένει παρά να γυρίσουμε στην όρχήστρα και το κοίλον της εποχής του Λυκούργου. Άλλα τότε αποχαιρετούμε το χώρο της κλασικής τραγωδίας και περνούμε στο θέατρο της Μέσης και Νέας Κωμωδίας. Και πάλι όμως θα χρειαστεί να καταστρέφουμε τη σημερινή όρχήστρα και το βήμα του Φαίδρου και – το χειρότερο και ανεπίτρεπτο – να σκεπάσουμε τα ίχνη της έλληνιστικής σκηνής που απ' τη μια μεριά είναι απαραίτητα για τη μελέτη των προβλημάτων του αρχαίου θεάτρου, κι' απ' την άλλη το υλικό τους είναι τόσο εύθικτο που και το παραμικρό άγγιγμα θα τα διαλύσει. Θα σκεπάσουμε και τη Στοά, πίσω απ' τη σκηνή, για να περισώσουμε τα θεμέλιά της.

Πρέπει κάθε έντιμο σκεπτόμενος άνθρωπος να το πάρει απόφαση: ό,τιδήποτε κι' αν επιχειρήσουμε να κατασκευάσουμε για σύγχρονη έκμετάλλευση στο χώρο αυτό, θα υποχρεωθούμε ν' αρχίσουμε από μιαν ανελέητη καταστροφή αυτού που υπάρχει. Δεν θα πρόκειται, φυσικά, γι' αναστήλωση, αλλά για ξαναχτίσιμο, έπειτα από καταστροφή. Άλλ' ως

δεχθοῦμε γιὰ μιὰ στιγμή ὅτι οἱ κυνικοί, οἱ ρεαλιστές, οἱ δυναμικοὶ ἐπικρατοῦν. Δημοψήφισμα καὶ συλλαλητήρια ἐγκρίνουν τὴν καταστροφή γιὰ χάρη ἑνὸς θεάτρου ποῦ θὰ εἶναι χάρμα τῶν ματιῶν. Σκεφθήκαμε ποτὲ τὶ δυσκολίες θὰ συναντήσουμε στὸ δρόμο μας πρὸς τὸ ἄγνωστο καὶ τὶ θηρίο θ' ἀντιμετωπίσουμε σὰν ἀποτέλεσμα τῆς θρασύτατης πολυπραγμοσύνης μας;

Τὰ μεγάλα βάρη ποῦ θὰ συσσωρευθοῦν, οἱ ἀτέλειωτοι ὄγκοι μαρμάρων γιὰ τὸ κοῖλο, θὰ πινάξουν ἀναμφιβόλως τοὺς ἀρχαίους ἀναλημματικούς τοίχους ποῦ στὴν κατάσταση ποῦ βρίσκονται σήμερα δὲ θὰ μπορέσουν ν' ἀνθέξουν στὴν ἐπιφόρτωση. Συνεπῶς θ' ἀναγκαστοῦμε νὰ χτίσουμε ὀλόκληρο τὸ περίγραμμα τοῦ νέου θεάτρου ἀπὸ τοιμέντο, ἀπὸ τὴ σημερινὴ ὀρχήστρα, ὡς τὴ σπηλιὰ τοῦ Βράχου καὶ γιὰ νὰ μὴ φαίνεται τὸ τοιμέντο, θὰ φέρουμε τόννους χρώματος γιὰ νὰ τὸ σκεπάσουμε. Ἔτσι θ' ἀλλάξει ἐντελῶς ἡ μορφή τοῦ σημερινοῦ τοπίου – ὄχι, βέβαια, στὸ καλύτερο.

Ἄλλὰ νὰ ἦταν μόνον αὐτό! Στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ σημερινοῦ κοίλου, γιὰ λόγους ποῦ ἴσως ἀκόμα δὲν τοὺς ξέρουμε, πάντως ἐπειδὴ τὸ κοῖλο αὐτὸ ἔγινε οἰγὰ-οἰγὰ κι' ἔπρεπε νὰ προσαρμοσεῖ σὲ προϋπάρχουσα κατάσταση, ὑπάρχει μιὰ καταφανέστατη ἀσυμμετρία. Εἶναι μακρύτερη. (Ἄλλες ἀσυμμετρίες ὑπάρχουν στὸ ἐξωτερικὸ περίγραμμα τοῦ θεάτρου.) Τί θὰ κάνει τὸ νέο θέατρο; Θὰ σεβαστεῖ τὶς ἀρχαῖες ἀσυμμετρίες ἢ – πράγμα εὐκολώτατο! – θὰ τὶς ἐπιδιορθώσει, τροποποιώντας τὸ ἀρχαῖο κοῖλο; Ὑπάρχει ἀκόμα μιὰ ὀρθογώνια βαθύτατη ἐντομή, γιὰτὶ σ' αὐτὴ εἰσχωροῦσε σὰν σφῆνα ἡ γωνία τοῦ Ὁδείου τοῦ Περικλῆ. Τί θὰ γίνει μ' αὐτὴ τὴν ἐντομὴ στὸ καινούριο κοῖλο; Θὰ τὴν σεβαστοῦμε; ὅποτε θὰ χάσκει ἀκατανόητα ἢ θὰ τὴν συμπληρώσουμε, ὅποτε θὰ πατήσουμε στὸ χῶρο τοῦ Ὁδείου, ποῦ ἀκόμα δὲν ἔχει τελειωτικὰ ἐρευνηθεῖ καὶ μελετηθεῖ; Ἡ θὰ τὰ στείλουμε ὅλα στὸ Διάβολο, γιὰ νὰ κάνουμε τὴ δουλειά μας; Ἄλλ' ἄς δεχθοῦμε ὅτι βολέψαμε ὅλες αὐτὲς τὶς... λεπτομέρειες. Χτίσαμε τὸ νέο θέατρο. Θὰ ἤθελα νὰ μοῦ ποῦν οἱ τολμηροὶ πῶς φαντάζονται ὅτι θὰ σταθεῖ στὸ χῶρο μόνου του, ξεκρέμαστο, αὐτὸ τὸ μεγαθήριο; Τὸ ἀρχαῖο θέατρο εἶχε ἐνταχθεῖ μέσα σὲ συγκρότημα πολλῶν κτιρίων: Ὁδεῖο

Ὁ Γιάννης Μηλιάδης ἀνάμεσα στοὺς συνεργάτες του. Δεξιὰ του ἡ Μαρία Μιρούσκαρη. Πίσω ἀπὸ τοὺς εἰκονιζόμενους εἶναι τὸ ἀποκατεστημένο ἔκμαγεῖο τῆς Ἀθηνᾶς, κεντρικῆς μορφῆς τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος με παράσταση Γιγαντομαχίας, ποὺ κοσμοῦσε τὸν ἀρχαῖο ναό (γύρω στὸ 525-520 π.Χ.). Ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς θεᾶς τὰ τμήματα βρέθηκαν σὲ διάφορους χρόνους καὶ διάφορα σημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως, με τὸν συνδυασμὸ τῶν ὁποίων ὁ Μηλιάδης ἀποκατέστησε τὴ μορφή τοῦ γλυπτοῦ.

Περικλή, Ἀσκληπιεῖον, Στοὰ Εὐμένη, χορηγικὰ μνημεῖα κ.τ.λ. Ὅλ' αὐτὰ τώρα λείπουν. Θὰ τὰ ξαναχτίσουμε ὅλα; Γιατὶ ὄχι! Ὅσο γιὰ τὴ Στοὰ τοῦ Εὐμένη ἔχουμε ἤδη σχετικὴ πρόταση!

Καὶ τώρα στὸ σπουδαιότερο. Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ γνωρίζει καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς διδάξει ποῖο ἦταν τὸ ἀκριβὲς προφίλ τῆς κάθετης τομῆς τοῦ ἀρχαίου κοίλου; Ἀλλὰ ἡ καμπύλη αὐτὴ δὲν σχετίζεται μόνο μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἐμφάνιση τοῦ κοίλου. Σχετίζεται κυρίως καὶ ἀμεσώτατα μὲ τὴν ἀκουστικὴ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Καὶ τὴν καμπύλη αὐτὴ τὴν ἀγνοοῦμε. Τί θὰ τὸ κάνετε ἓνα ἀχανὲς καινούριο θέατρο χωρὶς ἀκουστικὴ; Ἀπλούστατα θὰ τὸ ἐγκαταλείψετε σὲ λίγο.

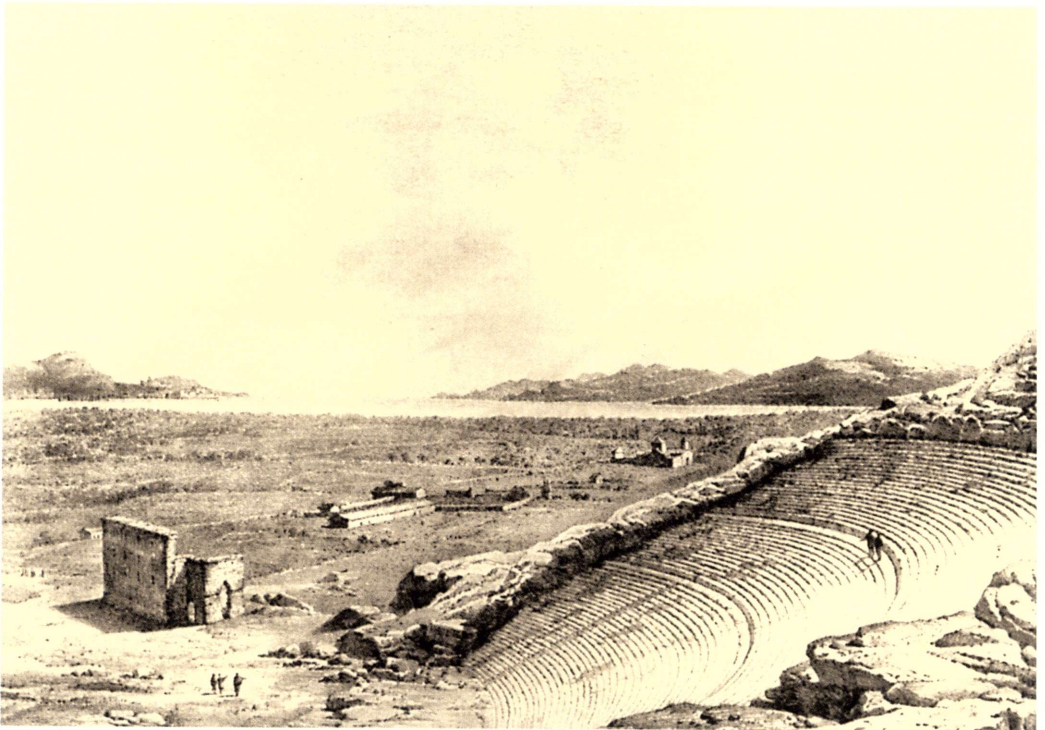
Ὡστόσο τὸ ἔνστικτο τῆς καταστροφῆς, ποὺ παίζει τεράστιο ρόλο στὴ ζωὴ ὅλων τῶν στειρῶν ἀνθρώπων, μαζί μὲ τὴ θερμουργὸ πνοὴ τοῦ συμφέροντος, εἶναι δυνάμεις πολὺ ἀνώτερες ἀπ' τὴν κοινὴ λογικὴ καὶ τοὺς ἠθικοὺς δισταγμοὺς τῶν... σχολαστικῶν. Καὶ ἡ καταστροφή, σήμερα, ἢ αὔριο, θὰ γίνῃ. Ὁ τόπος αὐτὸς καὶ οἱ ταγοὶ του, ἀλλοφρονοῦν ὅταν ἀποκαλύπτεται μιὰ κλοπὴ τεσσάρων μικρῶν ἀγαλματίων ἀπὸ ἓνα τεράστιο Μουσεῖο. Ἡ ψυχολογικὴ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου εἶναι αὐτὴ: αὐτὸ ποὺ μᾶς κόβει καὶ μᾶς θερίζει εἶναι ἡ ἔννοια τῆς κλοπῆς, τῆς ἀφαίρεσης ἑνὸς περιουσιακοῦ μας στοιχείου ποὺ τὸ καρπώνεται κάποιος τρίτος. Ὅχι ἡ ἀγάπη τοῦ ἀρχαίου καθ' ἑαυτὸ οὐδὲν πνευματικὸ ἀγαθό. Ἡ καταστροφή ὅμως, ποὺ εἶναι ἀπείρως χειρότερη καὶ βαρβαρότερη ἀπ' τὴν κλοπὴ, δὲν μᾶς προκαλεῖ ἀνάλογες ἀντιδράσεις. Συμβιβάζομαστε πρὸ εὐκόλα μαζί της. Ἀπόδειξη: ἔχει καταγγελθεῖ ἀπὸ χρόνια ὅτι τὰ Μνημεῖα τῆς Ἀκρόπολης φθείρονται καθεμέρα καὶ φθείρονται ἀνεπανόρθωτα. Καὶ ὅμως κανεὶς δὲν κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ. Οὔτε οἱ ἀρμόδιοι. Τοὺς κλέφτες νὰ κυνηγήσουμε, ὄχι τοὺς δολιοφθορεῖς.

Θὰ μὲ ρωτήσεις, ἀγαπητέ μου ἀναγνώστη, ἀφοῦ ξέρω ὅτι ὅλα ἔτσι θὰ γίνουν, γιατί τουφεκᾶω στὸν ἀέρα; Μὰ γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ὄπλων, ἀγαπητέ. Ἴσως-ἴσως καὶ γιὰ τὴν τιμὴ τοῦ... Αἰσχύλου. Αὐτοῦ τοῦ ἀνυποψίαστου συνεργοῦ τοῦ «Χοροῦ Ἑκατομμυρίων».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΑΔΗΣ

11 ΙΟΥΛΙΟΥ 1829. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΑΡΓΟΥΣ ΣΕ ΝΕΑ ΧΡΗΣΗ

Ἡ σημερινή χρήση τῶν ἀρχαίων θεάτρων γιὰ παραστάσεις ἀρχαίου δράματος, τοπικὰ φεστιβάλ τῶν δήμων, τελετές, εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἀποδείξεις τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τῶν Ἑλλήνων. Ἄν ἐκεῖνοι ποὺ πρωταγωνιστοῦν στὴν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαίου δράματος εἶναι καὶ καταστροφεῖς τῆς ἀρχαίας μνημειακῆς παράδοσης, ὅπως συνέβη καὶ συμβαίνει συχνὰ μὲ τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, εἶναι κάτι ποὺ πάντα συμβιβάζεται στὴ συνείδηση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ θέατρο τοῦ Ἄργους κατὰ παλαιὰ λιθογραφία (E. Rey, *Voyage pittoresque en Grèce et dans le Levant fait en 1843-1844, Journal de voyage* (1847), τόμ. I, πίν. VIII). Ἡ κατάσταση τοῦ θεάτρου ὅπως εἰκονίζεται στὴ λιθογραφία δὲν θὰ ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου-Αὐγούστου 1829 ποὺ ἔγινε ἡ Δ΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις στὸ Ἄργος.

Ἐπειδὴ σὺς προηγούμενες σελίδες γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνακατασκευὴ τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου μὲ ὑποκρυπτόμενο σκοπὸ νὰ γίνονται σ' αὐτὸ παραστάσεις (ἢ ἀνακατασκευὴ τῶν θεάτρων δὲν ἐξυπηρετεῖ, κατ' ἀρχὴν, ἄλλον σκοπὸ) ἀξίζει νὰ ὑπομνησθεῖ ὅτι τὸ πρῶτο ἀρχαῖο θέατρο ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὴ Νέα Ἑλλάδα ἦταν τοῦ Ἄργους. Φυσικὰ ὄχι γιὰ παράσταση οὔτε γιὰ κάποια λαϊκὴ ἐκδήλωση, ἀλλὰ γιὰ νὰ συνεδριάσουν οἱ Πληρεξούσιοι τῶν ἐλεύθερων Ἑλλήνων κατὰ τὴν Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευση. Τὴν πρώτη εἶδηση βρῖσκουμε στὴν *Γενικὴ Ἐφημερίδα*, τεύχ. 47 τῆς 3 Ἰουλίου 1829 σ.185: «Υπὲρ τὰ δύο τρίτα τῶν διὰ τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν Πληρεξουσίων εὐρίσκονται ἤδη εἰς Ἄργος, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ συνέλευσις θέλει συμπληρωθῆ. Αἱ συνεδριάσεις θέλουν γένη εἰς τὸ παλαιὸν θέατρον τῆς πόλεως, κείμενον κατὰ τὸ δυτικονότιον μέρος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐξεχώσθη καὶ διορθόνηται».

Ἐπομένως ὅτι τὸ ξέχωμα καὶ ἡ διόρθωση τοῦ Θεάτρου ἀφοροῦσε τὸν καθαρισμὸ μερικῶν μισοχωμένων ἐδωλίων καὶ τὴν ἀφαίρεση τῶν θάμνων ποὺ θὰ κάλυπταν τὸ κοῖλο. Ἡ ἐργασία αὐτὴ τελείωσε γρήγορα καὶ σὲ μία ἐβδομάδα ἄρχισε ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων. Στὴς 11 Ἰουλίου 1829, ἡμέρα Πέμπτη, σὺς 5 τὸ πρωῖ, ὁ Καποδίστριας, οἱ Γραμματεῖς, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Μιαούλης, ὁ Νικηταρᾶς, ἄλλοι ἀγωνιστές, οἱ Πληρεξούσιοι ὅλοι, συγκεντρώθηκαν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ παρακολούθησαν τὴ Θεία λειτουργία. «Μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν ὀρκισθέντες κατὰ τὴν τάξιν οἱ Πληρεξούσιοι, ἀπῆλθον εἰς τὸ θέατρον καὶ ἐκάθισαν εἰς τὸ προητοιμασμένον συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἦτον ὀλοσκέπαστον ἐκ μυρσινῶν καὶ δαφνῶν. Ὁ ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἰς τὸ θέατρον δρόμος περιστοιχίζετο ὑπὸ στρατευμάτων τινῶν τακτικῶν καὶ ἀτάκτων καὶ ἐνὸς λόχου ἵππικοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς Νικήτα Σταματελοπούλου, καὶ διήρχετο δι' ἐνὸς θριαμβευτικοῦ τόξου πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ θεάτρου κειμένου. Δεκαπενταμελὴς ἐπιτροπὴ Πληρεξουσίων ὑπῆγε καὶ συνώδευσε τὸν Κυβερνήτην ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἰς τὸ συνέδριον. Ἡ Α.Ε. ἀνέβη εἰς τὸ θέατρον μὲ τὴν ἀνήκουσαν πομπήν, ἡγουμένης καὶ παιανίζούσης τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς»¹.

Ἄκολούθησε σύντομη προσφώνηση πρὸς τοὺς Πληρεξουσίου τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ κατόπιν διαβάστηκε ἀπὸ τὸν Γραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Νικόλαο Σπηλιάδη ἔκθεση τοῦ Κυβερνήτη, πράγμα, πὸ ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, δυσκολευόταν νὰ κάνει γιὰ λόγους υἰείας. Στὴν ἄρκετὰ μακρὰ ἔκθεση ἔγινε λόγος καὶ γιὰ τὴν *Expédition Scientifique de Morée*, πὸ συνόδευε τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Maison στὴν Πελοπόννησο²: «Ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ λογίους τοῦ ἐπιστημονικοῦ Καταστήματος τῆς Γαλλίας καὶ ἀπὸ μηχανικούς, διωρίσθη νὰ μεταλλεύσῃ τὴν κλασικὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος· καὶ αὐτοὶ μὲν οἱ ἄνδρες θέλουσιν ἐνασχολεῖσθαι περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ὅσα ἀνάγονται εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν, τὴν Γεωγραφίαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας, ἡ πατρίς μας δὲ θέλει ἀπολαύσει τοὺς καρποὺς τῶν πολυτίμων αὐτῶν ἰδρωτῶν».

Στὶς 6 Αὐγούστου τερματίστηκε ἡ Δ΄ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὴν ὁποία παρακολουθοῦσαν καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄργους: «Χθὲς ἔγενεν ἡ ἀπόλυσις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἀπὸ τὴν 5 ὥραν τοῦ πρωὶ οἱ πληρεξούσιοι ἦσαν συνηγμένοι εἰς τὸ συνέδριον. Πλήθος θεατῶν κατεῖχε τὸ θέατρον καὶ τὴν παρακειμένην πεδιάδα. Ἐν ἡμίταγμα πεζικοῦ, μία ἴλη ἵπποκοῦ καὶ ἡ ἔθνικὴ φρουρὰ περιεστοίχουν τὸν δρόμον καὶ τὸν ὑπὲρ τὸ θέατρον λόφον»³.

Τὰ ἀρχαῖα θέατρα ἀσκοῦν στοὺς ἀνθρώπους μεγαλύτερη γοητεία ἀπ' ὅ,τι τὰ ἄλλα ἀρχαῖα κτήρια πὸ πολλές φορὲς ἀποτελοῦν δυσδιάκριτους σωροὺς πετρῶν. Ὁ Chateaubriand κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας Σπάρτης ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὸ θέατρο: «et son théâtre [τῆς Σπάρτης], que j'avais eu le bonheur de découvrir en arrivant, me donnait sur-le-champ la position des quartiers et des monuments»⁴. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ἐκεῖ φώναξε τὸ ὄνομα τοῦ Λεωνίδα!

1. *Γεν. Ἐφημ.* ἀρ. 49, 13 Ἰουλίου 1829, 193.

2. Αὐτόθι σ. 195.

3. Αὐτόθι ἀρ. 54, 7 Αὐγούστου 1829, σ. 220.

4. *Itinéraire de Paris à Jerusalem*, Μέρος Πρῶτο.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Ἀπὸ τὸν 19ον αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οἱ Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔδειχναν τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν τῆς πατρίδας τους καὶ τὴν ἀνάδειξή του. Μὲ διαφόρους τρόπους, μὲ δωρεές, μὲ δημοσιεύματα, ἐκδηλώσεις καὶ ἐράνους στήριζαν τὴν ἔρευνα καὶ τὶς μελέτες γιὰ ὑποθέσεις καὶ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐνίσχυναν τὴ διάδοσή της, ὄχι μόνον στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο ἀλλὰ καὶ πρὸ μακριὰ ὡς τὴν Ἰνδία καὶ τὴν Ἀμερική.

Ὅρισμένοι Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ βοήθησαν καὶ οικονομικὰ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες μετὰ ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της, γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ συντήρησι τῶν ἑλληνικῶν μνημείων ὅταν, πρὶν ἀπὸ τὴ στελέχωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἡ Ἐταιρεία ἦταν ὁ μόνος φορέας ποὺ εἶχε αὐτὴ τὴ δυνατότητα¹.

Τὸ ἔμβλημα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λονδίνου μὲ παράσταση Ἀθηνᾶς ἀπὸ παναθηναϊκὸ ἀμφορέα.

Ἄλλοι πάλι σύλλογοι Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπεζήτησαν νὰ τεθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ νὰ ὀργανώσουν προγράμματα ποὺ εἶχαν σκοπὸ τὴ διάδοση τῆς ἀρχαίας καὶ βυζαντινῆς τέχνης καὶ γραμματείας σὲ ἓνα εὐρύτερο κοινό. Μία ἀπὸ τὶς δραστηριότητες ποὺ στήριζαν ἑλληνικοὶ σύλλογοι ἢ καὶ μεμονωμένοι ἀξιόλογοι ἰδιῶτες ἦταν καὶ ἡ παροχὴ ὑποτροφιῶν σὲ νέους ἱκανοὺς ἐπιστήμονες γιὰ νὰ τοὺς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ προαγάγουν τὶς γνώσεις τους,

ώστε να στελεχώσουν αργότερα ιδρύματα και υπηρεσίες τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, με την προτροπή του Κωνσταντίνου Μπόνη και του Γεωργίου Μυλωνά, Προέδρου και Γενικού Γραμματέα της Αρχαιολογικής Έταιρείας αντίστοιχα, και με πρωτοβουλία της δραστήριας εταίρου κυρίας Matrona Egon συστήθηκε στο Λονδίνο αρχικά μια άτυπη επιτροπή και, στις 24 Νοεμβρίου 1986, αποφασίστηκε η ίδρυση της «Ελληνικής Αρχαιολογικής Επιτροπής Ηνωμένου Βασιλείου» με σκοπό τη διάδοση και ενίσχυση του Έργου της Αρχαιολογικής Έταιρείας. Η Επιτροπή έπισημοποιήθηκε ως άγαθοεργός σύλλογος με καταστατικό έγκεκριμένο από τις Βρετανικές αρχές. Πρώτη Πρόεδρος εξέλεγη η κυρία Matrona Egon (1986-1993)· στη συνέχεια ως Πρόεδρος χρημάτισε η κυρία Ίουλίτσα Κάλιου την οποία διαδέχθηκε η καθηγήτρια κυρία Ειρήνη Λαμπού. Από το 2004 είναι και πάλι Πρόεδρος η κυρία Matrona Egon – Matti Egon – για όσους την γνωρίζουν και την εκτιμούν.

Σήμερα το Συμβούλιο απαρτίζουν ο κ. Nicholas Egon, ο καθηγητής κ. Κωνσταντίνος Γραμμένος, ο Δρ. Δημήτριος Πορφύριος, η καθηγήτρια κ. Ειρήνη Λαμπού και η κ. Έντμπε Λεβέντη. Το Συμβούλιο πλαισιώνεται και στηρίζεται από τμηματική Επιτροπή η οποία αποτελείται από καθηγητές Πανεπιστημίου, διδάκτορες της Αρχαιολογίας και αρχαιοφίλους που πιστεύουν στους δεσμούς της Αγγλίας με την Ελλάδα: ο καθηγητής Sir John Boardman, ο κ. Gerald Cadogan, η καθηγήτρια Dame Averil Cameron, ο κ. Brian Cook, ο Sir Kenneth Dover, ο καθηγητής John Evans, η καθηγήτρια Judith Herrin, η Lady Hunt, ο κ. Robin Lane Fox, το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, ο κ. Σπύρος Μερκούρης, ο Lord Renfrew, ο Dr. C. E. Richardson, ο Dr. Nicholas Richardson, ο κ. David Ridgway, ο καθηγητής Anthony Snodgrass, ο Lord Sutherland, ο Sir Roger Tomkys, ο καθηγητής Peter M. Warren, ο καθηγητής Geoffrey Waywell και ο Dr. Dyfri Williams. Στην Επιτροπή αυτή συμμετέχουν ex officio ο Πρόεδρος της Ελλάδος και ο Υπάτος Άρμοστής της Κύπρου.

Ο στόχος της Επιτροπής είναι διπλός. Ο πρώτος είναι η

προβολή της Ελλάδος, των μνημείων της αλλά και της ελληνικής έπιστήμης, με την παρουσίαση του αρχαιολογικού έργου που έπιτελείται στην Ελλάδα. Για τον σκοπό αυτό οργανώνονται διαλέξεις στην άγγλική γλώσσα και σε συνεργασία με το Centre for Hellenic Studies του King's College του Λονδίνου. Στις όμιλίες αυτές που λαμβάνουν χώρα σε μία από τις μεγάλες αίθουσες του King's College προσκαλούνται από την Ελλάδα διακεκριμένοι αρχαιολόγοι και παρουσιάζουν άποτελέσματα τελευταίων άνασκαφών ή νεότερα πορίσματα στην έρευνα. Οι διαλέξεις αυτές έχουν μεγάλη άπήχηση στην Άγγλία και δίδονται πάντα σε πυκνό άκροατήριο έπιστημόνων αλλά και αρχαιοφίλων εύρυτέρου κοινού.

Στους όμιλητές περιλαμβάνονται διευθυντές Έφορειών των αρχαιοτήτων, καθηγητές του Πανεπιστημίου και διδάκτορες της Άρχαιολογίας, οί κ. κ. Βασίλης Άραβαντινός, Παναγιώτης Βοκοτόπουλος, Σπύρος Βρυώνης, Andrew Burnett, Πέτρος Θέμελης, Σπύρος Ίακωβίδης, Πέτρος Καλλιγιάς, Βάσος Καραγιώργης, Πέτρος Κουφόπουλος, Helmut Kyrieleis, Άννα Λαιμού, Ειρήνη Λαιμού, Βασίλης Λαμπρινουδάκης, Άλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Άλέξανδρος Μάντης, Νανώ Μαρινάτου, Δημήτρης Μιχαηλίδης, Χαράλαμπος Μπακιριτζής, Wolf-Dietrich Niemeier, Χρίστος Ντούμας, Όλγα Παλαγγιά, Λυδία Παλαιοκρασσά, Δημήτρης Παντερμαλής, Γιώργος Παπαθανασόπουλος, Λιάνα Παρλαμά, Λευτέρης Πλάτων, Γιάννης Σακελλαράκης, Θεόδωρος Σπυρόπουλος, Τάσος Τανούλας, Μπεττίνα Τσιγαρίδα, Έλπίδα Χατζηδάκη και Geoffrey Waywell.

Τά θέματα καλύπτουν ένα εύρο γνωστικό πεδίο στον τομέα της ελληνικής αρχαιολογίας και τέχνης από τη Νεολιθική έποχή και τα σπήλαια του Δηροῦ έως την Άθωνίτικη άρχιτεκτονική και το Δεσποτάτο της Ήπειρου.

Με την εύκαιρία της συμπλήρωσης δεκαεννέα χρόνων από την ίδρυση της Άρχαιολογικής Έπιτροπής του Ήνωμένου Βασιλείου δόθηκε στις 8 Φεβρουαρίου του 2005 ένα γεῦμα στο Διεθνές Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών. Μία άλλη σημαντική έκδήλωση ήταν ή βραδιά που οργανώθηκε στο Hellenic Centre στη μνήμη του καθηγητοῦ Nicolas Coldstream που

ήταν πάντα στην τμητική επιτροπή της 'Αρχαιολογικής 'Επιτροπής. 'Ο καθηγητής Coldstream – ό Mister Geometric όπως με πολύ χιούμορ αποκαλούσε τον εαυτό του – ήταν λάτρης της 'Ελλάδος, είχε εύριτατη μόρφωση, αγαπούσε τους νέους και είχε οδηγήσει πολλούς μαθητές του στους δρόμους της ελληνικής 'Αρχαιολογίας. Τόν έπαινο του Nicolas Coldstream έδωσε στο άκροατήριο ό καθηγητής George Huxley, σπουδαίος ιστορικός επίσης, και δύο υπότροφοι της 'Αρχαιολογικής 'Επιτροπής των οποίων οι μελέτες συνδέονται με το έργο του καθηγητού Coldstream: ή "Αρτεμις Γεωργίου και ή Χρυσάνθη Παπαδοπούλου.

'Ο σημαντικότερος όμως τομέας δραστηριότητας της 'Αρχαιολογικής 'Επιτροπής είναι ή χορήγηση υποτροφιών για σπουδές στην ελληνική αρχαιολογία και τέχνη. Μέχρι σήμερα αρκετοί αξιόλογοι επιστήμονες έχουν επιτύχει αυτήν τη διάκριση. Τα κριτήρια για την άπονομη υποτροφίας είναι πολύ αυστηρά: οι υποψήφιοι πρέπει να έχουν ελληνική ιθαγένεια ή καταγωγή· να κατέχουν πτυχίο Πανεπιστημίου με βαθμό «άριστα» ή μεταπτυχιακό δίπλωμα «με διάκριση» (distinction)· να έχουν γίνει δεκτοί από τα Πανεπιστήμια της έπιλογής τους και να διαθέτουν τις κατάλληλες ακαδημαϊκές συστάσεις.

Οί υπότροφοι σπουδάζουν ως μεταπτυχιακοί φοιτητές πλήρους άπασχόλησης σε Πανεπιστήμιο του 'Ηνωμένου Βασιλείου και ή υποτροφία τους καλύπτει τα πανεπιστημιακά έξοδα καθώς και τα έξοδα διαμονής. Κατά τη διάρκεια των σπουδών τους οι υπότροφοι είναι υποχρεωμένοι να παρουσιάζουν τακτικά άπολογισμό της εργασίας τους και εάν έπιθυμούν άνανέωση της υποτροφίας τους θα πρέπει να έπαναλάβουν την αίτησή τους με πλήρη άνάλυση της έρευνας με την όποία άσχολούνται και να προσκομίσουν σχετική συστατική έπιστολή από τον υπεύθυνο καθηγητή που τους παρακολουθεί. 'Η άπονομη αυτών των υποτροφιών είναι ένα μεγάλο και δύσκολο έργο, όχι μόνο για την έπιλογή των υποψηφίων, αλλά κυρίως γιατί χρειάζεται συνεχής παρακολούθηση των υποτρόφων στον έπιστημονικό τομέα καθώς και στον προσωπικό, για την όμαλή διαβίωσή τους σε μια μεγάλη χώρα.

Τὴν πρώτη ὑποτροφία ἐκάλυψε, καὶ καλύπτει πάντα μιὰ ὑποτροφία ἐτησίως, ἡ κυρία Matrona Egon (The Matti Egon Scholarship).

Σήμερα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ ὑποτροφία Matti Egon χορηγοῦνται ἄλλες τέσσερις: ἡ ὑποτροφία στὴ μνήμη Εἰρήνης Χατζηπατέρα ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν κ. Νικόλαο Χατζηπατέρα, ἡ ὑποτροφία στὴ μνήμη τοῦ Ντίνου Λεβέντη ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ ἴδρυμα Λεβέντη καὶ ἡ ὑποτροφία τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου· τὸ 2009 προκηρύχθηκε καὶ μία ἀκόμη ὑποτροφία ἀπὸ τὴν κυρία Egon.

Ἡ πρώτη ὑπότροφος ἦταν ἡ Ὀλγα Καραγιώργου τὸ 1993, καὶ ἀκολούθησαν ἡ Ξανθὴ Ἀργύρη, Ἑλένη Ἀρμπή, Γιώργος Βαβουρανάκης, Χρυσάνθη Γάλλου, Μερκούριος Γεωργιάδης, Ἄρτεμις Γεωργίου, Κρίστη Δαμηλάτη, Νικόλαος Δημάκης, Μύρινα Καλαϊτζή, Ἀγγελικὴ Καραγιάννη, Ἀντώνιος Κοτσωνᾶς, Μαρία Κοψάχειλη, Ἀναστασία Λερίου, Ἀντωνία Λιβιεράτου, Γεώργιος Μαγγίνης, Ἐλευθερία Μαντζούκα, Χαράλαμπος Μαχαίρας, Ἰωάννα Μουτάφη, Κωνσταντίνα Πανούση, Μαρία Παπαδάκη, Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος, Χρυσάνθη Παπαδοπούλου, Ἑλένη Ποιμενίδου, Ἄννα Στελλάτου, Βασιλικὴ Τζεβελεκίδη, Χριστίνα Τσοράκη, Φλωρεντία Φραγκοπούλου.

Τὰ θέματα ὄλων τῶν ὑποτρόφων παρουσιάζουν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ μεγάλη ποικιλία· ὑπάρχουν μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τῇ Νεολιθικῇ κοινωνίᾳ, ἄλλες τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, τὴν προϊστορικὴ Κρήτη, τὸν Μυκηναϊκὸ κόσμον, τὴν Κύπρο, τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ Ἑλλάδα, τὰ ἀρχαῖα λιμάνια, τὶς βυζαντινὲς ἐκκλησίες ἢ τὴν Ἁγία Κορυφὴ τοῦ Ὄρους Σινᾶ. Τὰ πανεπιστήμια ποὺ δέχτηκαν τοὺς ὑποτρόφους ἔχουν ἐπίσης ἐξαιρετικὰ ὕψηλὸ ἐπίπεδο καὶ ἀνάλογες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ κολλέγια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης - Christchurch, Merton, Brazenose, St. Peter's-, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου - University of College, King's College-, τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Sheffield, Birmingham, Nottingham, Southampton, Liverpool καὶ Ἐδιμβούργου.

Σ' αὐτὸν τὸν ἐντυπωσιακὸν κατάλογο θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν καὶ οἱ σπουδαῖοι ἐπιστήμονες ποὺ εἶναι ἐπόπιτες τῶν φοι-

τητῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς συγκαταλέγονται οἱ καθηγητὲς Karim Arafat, John Barrett, John Bennet, Keith Branigan, Cyprian Broodbank, L. Brubaker, W.G. Cavanagh, J. J. Coulton, Graeme Earl, Mark Edmonds, Paul Halstead, Judith Her- rin, Simon Keay, Geoffrey R.D. King, Εἰρήνη Λαιμοῦ, Cyril Mango, Christopher Mee, Catherine Morgan, R.R.R. Smith.

Οἱ ἰδρυτὲς καὶ οἱ ὀργανωτὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολο- γικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου ἔχουν πετύχει πολλὰ ὄχι μόνο γιατί βοηθοῦν τόσους νέους ἐπιστήμονες, ὄχι μόνο γιατί προωθοῦν τὴ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στη- ρίζοντας τὶς ἔδρες ὅπου αὐτὴ διδάσκεται, ἀλλὰ καὶ γιατί μὲ τὸ ἔργο τους ἐπιτυγχάνουν τὴ σύσφιξη τῶν δεσμῶν τῶν δύο ἐπι- στημονικῶν κοινοτήτων, τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Οἱ νέοι ποὺ σπουδάζουν στὰ ἀγγλικά πανεπιστήμια δημιουργοῦν σχέσεις φιλίας καὶ ἐκτίμησης μὲ καθηγητὲς καὶ συναδέλφους καὶ μεταφέρουν στὴν Ἑλλάδα νέες προσεγγίσεις στὴν ἐπι- στήμη· μὲ τὴ σειρά τους οἱ Ἄγγλοι καθηγητὲς ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα σὲ γνώριμο ἔδαφος καὶ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ νέο φιλικὸ περιβάλλον. Οἱ σχέσεις αὐτὲς εἶναι πολὺ σημαντικὲς.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία παρακολουθεῖ μὲ ἀμέριστο ἐνδιαφέρον καὶ ἐκτίμηση τὴ δράση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπι- τροπῆς τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου ποὺ ἰδρύθηκε κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς καὶ πέταξε μὲ τὰ δικά της φτερὰ ἐπιτυγχάνοντας τοὺς στόχους τῆς.

ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

1. *Ὁ Μέντωρ* 8, Δεκέμβριος 1989, 5-6.

ΜΙΑ ΜΟΝΑΔΙΚΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

490 π.Χ. - 2010 μ.Χ.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 2010 συμπληρώνονται 2500 χρόνια ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος τοῦ 490 π.Χ. Εἶναι, νομίζω, ἡ πρώτη τόσο σημαντικὴ γιὰ τόσο παλιὸ γεγονός. Θυμοῦμαι τὸ 1953, τὶς πολλὲς καὶ συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις ποὺ ἔγιναν μὲ τὴ συμπλήρωση 500 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐλευσίνα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συμβουλευομαι ἀκόμη τὰ πολλὰ καὶ σημαντικὰ κείμενα ποὺ δημοσιεύτηκαν τότε γιὰ τὸ μεγάλο γεγονός. Ἡ ἐπέτειος ὅμως τοῦ 2010 δὲν μπορεῖ νὰ ἐορτασθεῖ στὴν Ἑλλάδα ὅπως θὰ ἄρμοζε σ' ἓνα πολιτισμένο ἔθνος, γιὰτὶ ὁ τόπος ὅπου ἔγινε ἡ μάχη κακοποιήθηκε καὶ καταστράφηκε σκοπίμως χάριν ἐγκαταστάσεων ποὺ στοίχισαν μυθώδη ποσὰ, χρησιμοποιήθηκαν τὸ 2004 ἐπὶ δύο ἑβδομάδες γιὰ ἓνα ἄθλημα ἀσύμβατο μὲ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, ἐγκαταλείφθηκαν καὶ ρημάζουν. Τὸν τόπο αὐτὸν σέβονταν οἱ σύγχρονοι τῆς μάχης, τὸν ἐποκέπτονταν γιὰ νὰ τὸν θαυμάσουν καὶ τὸν ὑμνησαν, καθὼς καὶ οἱ γενιὲς ποὺ ἀκολούθησαν ὡς τὶς μέρες μας. Πρῶτοι μετὰ τὴ μάχη ἐπισκέφθηκαν τὸ πεδῖον οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ ὅποιοι γιὰ λόγους θρησκευτικῶν δὲν μπόρεσαν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐγκαίρως γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους. Ἦλθαν ὅμως καθυστερημένα στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴν ἥττα τῶν Περσῶν· καὶ παρὰ τὸ ὅτι ἡ μετάβασή τους στὸ πεδῖον τῆς μάχης δὲν εἶχε πλέον σημασία, αὐτοὶ ἐπέμειναν καὶ ὀλόκληρο τὸ σπαρτιατικὸ στρατιωτικὸ σῶμα, δύο χιλιάδες ἄντρες, πῆγαν στὸν Μαραθῶνα: Ὑστεροὶ δὲ ἀπικόμενοι τῆς συμβολῆς ἰμείροντο ὅμως θεήσασθαι τοὺς Μήδους· ἐλθόντες δὲ ἐς τὸν Μαραθῶνα ἐθεήσαντο. μετὰ δὲ αἰνέοντες Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἀπαλλάσσοντο ὀπίσω (Ἡρόδ. VI, 120: [Οἱ Λακεδαιμόνιοι] ἔφτασαν στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴ μάχη, ἤθελαν ὅμως πολὺ νὰ ἰδοῦν τοὺς Μήδους· πῆγαν λοιπὸν στὸν Μαραθῶνα καὶ τοὺς εἶδαν. Κατόπιν, ἀφοῦ παῖνεψαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ κατόρθωμά τους, γύρισαν πίσω).

Χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ὑπάρξει ἐορτασμὸς τῆς ἐπετείου. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια ἔχει ἀρχίσει. Καὶ ἐκδόσεις βιβλίων ἐπετειακὲς ἐμ-

Τὸ κίβδηλο τρόπαιο τῆς μάχης τοῦ 490 π.Χ. (βλ. ὁ *Μέντωρ* 72, 2004, 86-95) κατασκευασμένο γιὰ τοὺς θεατὲς τοῦ διαγωνισμοῦ κωπηλασίας ποὺ ἐγίνε τὸ 2004 στὸ Ὀλυμπιακὸ λεμβοδρόμιο (ἢ κοινῶς κωπηλατοδρόμιο) στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἐπίκαιροι καὶ ἄγνωστοι ἢ ἐντελῶς λησμονημένοι εἶναι στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἀλεξάνδρου Σούτσου (1803-1863) ποὺ τοὺς ἔγραψε γιὰ νὰ χτυπήσει τὸν Καποδίστρια. Ὁ Κυβερνήτης καὶ τ' ἀρχαῖα φρόντισε καὶ συγκέντρωσε, ἴδρυνε τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο τῆς Αἴγινας καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ μνημεῖα ἦταν πραγματικὸ καὶ ἀποτελεσματικὸ.

Αἰ Ἀθῆναι

*Νά, τοῦ γέρου Μαραθῶνος ἡ μεγάλη πεδιάς.
Πόσας φέρει στήν ψυχὴν μας ἐνθυμήσεις παλαιάς! ...
Ἡμιθέων καὶ θεῶν
ᾧ παρὶς ἐρημωμένη!*

*Οὐρανέ! τοῦ Μαραθῶνος τὸ ἁγιασμένο χῶμα,
Βεβηλώνεται ἀκόμα
Ἡ σκιὰ τοῦ Μιλτιάδου ἐν τῷ μέσῳ τῶν πλατάνων,
περιρέχει τὰ πεδία μὲ τοὺς ἵππους τῶν τυράννων.*

Ἄλεξανδρ. Σούτσος
(ἐφημ. Ὁ Ἀπόλλων Ἀ' ἀρ. 56, Σάββατο, 19 Σεπτεμβρίου 1831, 234)

φανίστηκαν και δηλώσεις στον Τύπο έγιναν και θα γίνουν. 'Η τελευταία που γνωρίζω είναι του Προέδρου της Ένωσης Ξενοδόχων 'Αθηνών-Αττικής (Οικονομική Καθημερινή, 28 Νοεμβρίου 2009, σ. 6), ο οποίος μεταξύ άλλων ζητεί από την Κυβέρνηση «τη σύνδεση του Μουσείου της 'Ακρόπολης με το τουριστικό προϊόν της 'Αττικής και την τουριστική προώθηση της 'Αθήνας σε παγκόσμιο επίπεδο, με άφορμη τη συμπλήρωση, το 2010, 2500 χρόνων από τη Μάχη του Μαραθώνα».

'Η 'Αρχαιολογική Έταιρεία με ενδιαφέρον θα παρακολουθήσει τόν έορτασμό και τους συντελεστές του. Μετά τη λήξη του ίσως δημοσιευθεί το χρονικό της όλης ιστορίας, της καταστροφής του πεδίου της μάχης του Μαραθώνος κατά τα έτη 2001-2004 και του έορτασμού της μεγάλης έπετειού κατά το 2010.

Του 'Ανδρέα Πετρουλάκη, Καθημερινή, Κυριακή 6 'Οκτωβρίου 2002. Υπονοείτα: 1) ή αλλαγή χάραξης της γραμμής του τραμ μετά τη διαπίστωση ότι ή πλησίον διέλευση θα προκαλούσε βλάβη στην πύλη του 'Αδριανού. 2) 'Η απάντηση του τραμβαγέρη (ΥΠΠΟ) ύπονοεί τόν ισχυρισμό ότι τὸ 490 π.Χ. τὸ πεδὸν τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος ἦταν θάλασσα.

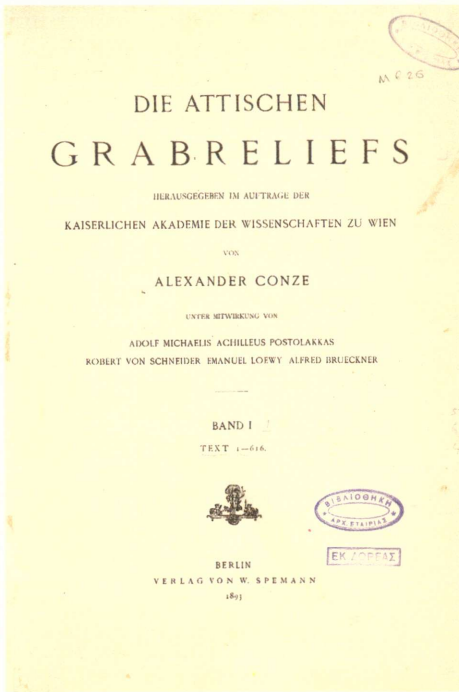
HABENT LIBELLI SUA FATA

Κάθε νέο επιστημονικό αρχαιολογικό βιβλίο χρειάζεται κάποιο διάστημα χρόνου για να γίνει γνωστό. Όταν είναι ξενόγλωσσο ή διαδικασία γνωστοποίησής του είναι συντομότερη έως πολύ σύντομη. Τα ελληνικά αρχαιολογικά βιβλία έχουν την άτυχία να διαβάζονται σχεδόν μόνο από Έλληνες. Ο αριθμός των ενδιαφερομένων είναι μικρός αλλά και εκείνοι οι λίγοι ασχολούνται, οι περισσότεροι, με την προϊστορική αρχαιολογία και ενημερώνονται κυρίως κατά τη διάρκεια των πολλών συνεδρίων που γίνονται.

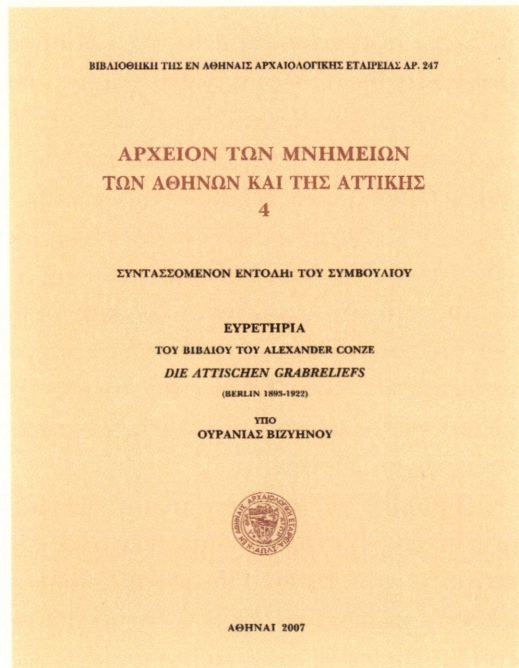
Στην Ελλάδα νέα βιβλία, επιστημονικά αρχαιολογικά, εκδίδουν μόνον ή Αρχαιολογική Έταιρεία και ή Αρχαιολογική Υπηρεσία. Εκδίδονται ακόμη μερικά από τις διάφορες Επιτροπές του ΥΠΠΟ τα όποια μένουν πολλές φορές άγνωστα γιατί δεν υπάρχει μηχανισμός διάδοσής τους. Το ίδιο ισχύει και για όσα εκδίδονται από δήμους, κοινότητες, έργολαβικές εταιρείες, οργανισμούς, τράπεζες κ.τ.λ.

Τα νέα βιβλία της Έταιρείας αναγγέλλονται από τον *Μέντορα* που προσφέρεται, ταχυδρομικώς, σε όλους τους εταίρους και σε πολλούς φιλαρχαίους, καθώς και στα μουσεία, στις Έφορες Αρχαιοτήτων και στα Πανεπιστήμια. Παρουσιάζονται ακόμη στη δημόσια συνεδρία κατά την οποία γίνεται ή έκθεση του ετήσιου Έργου της Έταιρείας. Ο σχετικός τόμος του Έργου φθάνει σ' όλα τα μουσεία, τις Έφορες Αρχαιοτήτων, τις ειδικές υπηρεσίες του ΥΠΠΟ και στα Πανεπιστήμια και τον λαμβάνουν δωρεάν οι παριστάμενοι στη δημόσια συνεδρία. Θεωρητικώς γίνονται γνωστά έγκαίρως τα δημοσιεύματα της Έταιρείας στους Έλληνες αρχαιολόγους. Παρά ταύτα μένουν άγνωστα ή σχεδόν άγνωστα στους ίδιους τους αρχαιολόγους.

Αφορμή για τη διατύπωση των παραπάνω διαπιστώσεων μου δίνει κείμενο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Το Μουσείο* τεύχος 4 του 2004. Για λόγους πολλούς το τεύχος εκδόθηκε καθυστερημένα το 2008. Σ' αυτό περιέχεται (σ. 37-52) ή μελέτη *Παρατηρήσεις στα επιτάφια μνημεία του Έθνικού Αρχαιολογικού*

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Alexander Conze, *Die attischen Grabreliefs*, Berlin 1893.

Τὸ Ἀρχεῖον τῶν Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς, τόμ. 4, μὲ τὰ εὐρετήρια τοῦ ἔργου τοῦ A. Conze.

Μουσείου. *A. Conze, Die attischen Grabreliefs. 'Αντιστοιχίες με τοὺς ἀριθμοὺς εὐρετηρίων τοῦ Μουσείου»* τῆς κυρίας Μ. Σάλτα. Σ' ὀλόκληρη τὴ μελέτη – 15 σελίδες – δὲν μνημονεύεται, δηλαδὴ ἀγνοεῖται, τὸ βιβλίο τῆς Οὐρανίας Βιζυηνοῦ, *Ἀρχεῖον τῶν Μνημείων Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς 4, Εὐρετήρια τοῦ βιβλίου τοῦ Alexander Conze, Die attischen Grabreliefs* (Berlin 1893-1922), Ἀθήναι 2007, ἔκδοση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (σχήμα 21×28). Ἡ ἔκδοση ἀναγγέλλεται στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ τεύχους 82 (Ἀπρίλιος 2007) τοῦ *Μέντορος* καὶ παρουσιάστηκε στὸ *Ἔργον* 2007 σ. 90. Σημειωτέον, ὅτι τὸ βιβλίο ἀποτελεῖται ἀπὸ 404 σελίδες καὶ περιέχει θησαυρὸ πληροφοριῶν γιὰ τὰ μνημεῖα ποὺ δημοσίευσε ὁ Α. Conze ἀλλὰ καὶ γιὰ ποικίλα ζητήματα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῆς.

Τὸ φαινόμενο τῆς ἀγνόησης τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας ἐπισημάνθηκε τελευταῖα (*ΑΕ* 2008, 247). Ἐκεῖ ἡ χρονικὴ ἀπόσταση ἦταν ὄχι ἐνὸς χρόνου ἀλλὰ ἐννέα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ βαρύτερες περιπτώσεις. Νὰ προσφέρεις κάποιον νέο ἔργο σου καὶ ὁ παραλήπτης νὰ μὴν τὸ μνημονεύει σὲ δική του, ὑστερότερη, σχετικὴ μελέτη. Ὑποθέτω ὅτι αὐτὴ ἡ ἀγνόηση ἀποτελεῖ ἔμμεση, καὶ κομπῆ, κριτικὴ!

ΔΩΡΕΕΣ

Προσέφεραν χρηματικὰ ποσά, ὁ κ. Ἀλέξανδρος Μάντις ὑπὲρ τῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ κυρία Jutta Stroszcek ὑπὲρ τοῦ πλουτισμοῦ τῆς Βιβλιοθήκης. Τὸ Συμβούλιο τοὺς εὐχαριστεῖ.

ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΣΤΟΝ ΡΑΜΝΟΥΝΤΑ¹ Η ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

Πολλές φορές έχω γράψει για τη βοήθεια που προσφέρουν τὰ νομίσματα στον άνασκαφέα τόσο για την χρονολόγηση, όσο και για τις μετακινήσεις τών ανθρώπων². Από την άρχή της σταδιοδρομίας μου ταύτιζα άνασκαφικά νομίσματα, που στην πλειονότητά τους είναι χάλκινα και όχι πάντα καλά διατηρημένα, γι' αυτό μοιάζουν με γρίφο που πρέπει να βρεις τη σωστή λύση. Η όλη διαδικασία είναι πολύ ένδιαφέρουσα και γοητευτική.

Ο άγαπητός φίλος και για πολλά χρόνια συνάδελφος Βασίλης Πετράκος μου έμπιστεύθηκε την ταύτιση τών νομισμάτων από τις άνασκαφές του στον Ραμνούντα και από τη θέση αυτή θα ήθελα να τοῦ έκφράσω τις θερμές μου εύχαριστίες³.

Ένα μικρό άθηναϊκό ήμιωβόλιο, τὸ όποιο χρονολογείται γύρω στα 550-520 π.Χ., μάς φανερώνει έναν από τους πιο παλιούς έπισκέπτες, με βάση πάντα τὰ νομίσματα, στον Ραμνούντα⁴. Απεικονίζει στην μπροστινή όψη έναν τροχό και στην πίσω πλευρά ένα μικρό έγκοιλο τετράγωνο, χαρακτηριστικό τύπο τών άρχαϊκῶν νομισμάτων.

Όπως είναι άναμενόμενο, υπερτεροῦν κατά πολύ οί κοπές του άθηναϊκού νομισματοκοπείου, οί όποιες καλύπτουν λίγο πάνω από τὸ μισό του συνόλου τών νομισμάτων. Οί Άθηναῖοι έπισκέπτες κάνουν αισθητή την παρουσία τους, από την άρχαϊκή έποχή έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, την έποχή του Γαλλιηνού⁵.

Όπως γνωρίζουμε, τὰ νομίσματα τών έλληνικῶν πόλεων κατά τη ρωμαιοκρατία άπεικόνιζαν συνήθως την κεφαλή ή την προτομή του άυτοκράτορα ή της άυτοκράτειρας στην μπροστινή όψη, ενώ στην πίσω πλευρά σκηνές συνυφασμένες με τις θρησκευτικές παραδόσεις κάθε πόλης. Οί Ρωμαῖοι όμως έδωσαν ως προνόμιο στην Άθήνα να άπεικονίσει στα νομίσματά της τὸ κεφάλι της θεᾶς Άθηνᾶς και όχι του άυτοκράτορα⁶. Στην πίσω πλευρά χαράσσονται σκηνές μυθολογικές

καὶ ἀγαλαματικὲς παραστάσεις, πάντα συνδεδεμένες μὲ τὴν ἴδια τὴν πόλη.

Τὸ πέρασμα τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὸν Ραμνούντα μᾶς τὸ ἀποκαλύπτουν ὀρισμένες ρωμαϊκὲς κοπές, οἱ ὁποῖες εἶναι βέβαια ἐντυπωσιακὰ λιγότερες ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς, ἐκτὸς ἐὰν κι αὐτὲς ἀνῆκαν σὲ Ἕλληνες προσκυνητές. Αὐτὸ δὲν θὰ τὸ μάθουμε ποτέ, ὅπως πολλὲς φορὲς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἀπόκρυψη τῶν νομισματικῶν «θησαυρῶν» ποὺ δὲν μποροῦμε πάντα νὰ εἰκασοῦμε τὴν αἰτία τῆς κατάχωσης.

Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες αὐτοκρατορικὲς κοπές: ἓνα σηστέριο Κομμόδου (180-192 μ.Χ.), ἓνα σηστέριο Γορδιανοῦ (238-244 μ.Χ.), ἓνα σηστέριο Φιλίππου Ἄραβος (244-249 μ.Χ.), ἓναν ἀντωνιανὸν⁷ Ὀτακιλίας Σεβήρας (246 μ.Χ.), ἓναν ἀντωνιανὸν Γαλλιοῦ (253-268 μ.Χ.)⁸, καὶ τέλος ἓνα μικρὸ χάλκινο νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου Β΄, τοῦ νομισματοκοπέου τῆς Θεσσαλονίκης ποὺ κόπηκε ἀνάμεσα στὸ 330-335 μ.Χ.

Ἐκτὸς τῶν ἀθηναϊκῶν νομισμάτων, ποὺ ὑπερτεροῦν ἀριθμητικῶς, βρέθηκαν κοπὲς διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων, οἱ ὁποῖες μιλοῦν μὲ τὸν δικό τους τρόπο γιὰ τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἱεροῦ, ποὺ ἢ φήμη του εἶχε ξεπεράσει τὰ στενὰ γεωγραφικὰ ὄρια. Ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Εὐβοία βρέθηκαν ἀρκετὰ νομίσματα, κυρίως τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, τῆς Χαλκίδας καὶ ἓνα διώβολο τῆς Ἐρέτριας μὲ τὴν ἀγελάδα καὶ τὴ σουπιὰ μέσα σὲ ἔγκοιλο τετράγωνο, ποὺ κόπηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., καὶ θεωρεῖται ἀρκετὰ σπάνιο.

Ἐπίσης βρέθηκαν κοπὲς ἀπὸ τὴ Βοιωτία, τὴ Φωκίδα, τῶν Ὀπουντίων καὶ τῶν Ἐπικνημιδίων Λοκρῶν. Ἐδῶ θὰ ἀναφέρω ἰδιαίτερα ἓναν πολὺ σπάνιο τύπο τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν ποὺ κόπηκε τὴν ἐποχὴ τοῦ Γάλβα ἢ τοῦ Ὄθωνος (86-87 μ.Χ.). Ἀπὸ τὴν μπροστινὴ ὄψη ἔχουμε τὴν ἐπιγραφή *ΣΕΡΑΠΙΩΝΟΣ* (ὄνομα ἄρχοντος) καὶ κεφαλὴ Περσεφόνης πρὸς δεξ. Ἐνῶ στὴν πίσω πλευρὰ ἡ ἐπιγραφή *ΟΠΟΥΝΤΙΩΝ ΕΠΙ ΚΛΑΥΔΙΟΥ* καὶ ἓναν πολεμιστὴ πρὸς ἀρ. ποὺ κρατᾷ δόρυ καὶ ἀσπίδα. Ἡ ἀπεικόνιση αὐτὴ θυμίζει τὰ παλαιότερα νομίσματα τῶν Ὀπουντίων.

Οἱ ἐπισκέπτες ἀπὸ τὴ Θεσσαλία δηλώνουν τὴν παρουσία

τους μόνο με δύο χάλκινα νομίσματα της Λάρισας τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., με τὴ μορφὴ τῆς νύμφης Λάρισας, πιστὸ ἀντίγραφο τῆς κιμώνειας Ἀρέθουσας.

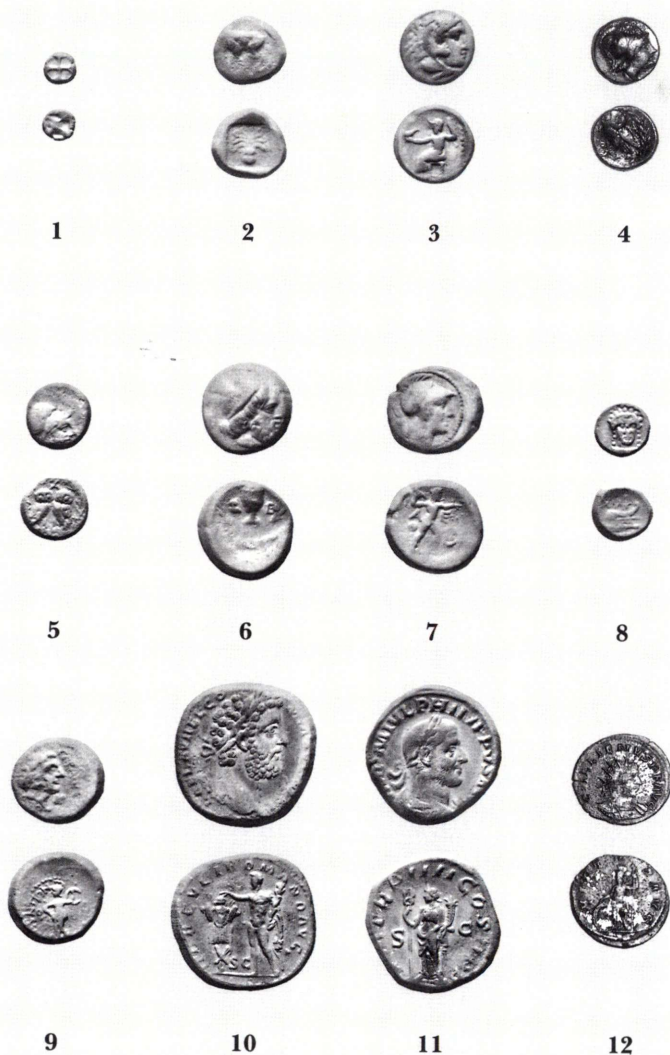
Εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μετὰ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα ἢ παρουσία τῶν νομισμάτων τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ἐφόσον μετὰ τὸ τέλος τοῦ καταστροφικοῦ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους Χρεμωνιδείου πολέμου (261 π.Χ.), ἐγκαταστάθηκε μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν Ἀθήνα.

Ἴσως καὶ τὰ νομίσματα ποὺ ἐντοπίστηκαν στὸν Ραμνοῦντα, τοῦ Πτολεμαίου Β΄ Φιλαδέλφου νὰ ἔχουν κάποια σχέση μετὰ τὴν παραγμένη ἐκείνη ἐποχὴ. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ νομισματικὴ εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἱστορία, πιστεύω ὅτι εἶναι μία ἱστορικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία παράλληλα εἶναι χρήσιμη στοὺς ἀρχαιολόγους σὺς ἀνασκαφές. Ἐπίσης πολλὲς φορὲς οἱ ἀπεικονίσεις πάνω στὰ νομίσματα διασώζουν ἀγαλαματικούς τύπους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι γνωστοὶ οὔτε ἀπὸ ρωμαϊκὰ ἀντίγραφα, ὅπως καὶ μυθολογικὲς παραστάσεις.

Κλείνοντας αὐτὴ τὴ μικρὴ παρένθεση, συνεχίζουμε τὴ νομισματικὴ περιήγηση μετὰ δύο ἀρκετὰ σπάνια νομίσματα τῆς Ἐφαιστείας Λήμνου, γύρω ἀπὸ τὸ 300 π.Χ., μετὰ τὸ κεφάλι τῆς Ἀθηνᾶς στὴν μπροστινὴ πλευρὰ καὶ ἓνα κριάρι στὴν πίσω ὄψη. Ἄλλες νησιώτικες κοπὲς βρέθηκαν ἀπὸ τὴ Χίο καὶ τὴν Τήνο στὸ Αἰγαῖο, τὴ Λευκάδα στὸ Ἰόνιο, καὶ τὴ Σαλαμίνα στὸ Σαρωνικό, ὅπου ἀπεικονίζεται ἡ ἀσπίδα τοῦ Αἴαντος.

Πηγαίνοντας νοτιότερα βρίσκουμε ἀρκετὰ νομίσματα ἀπὸ τὰ Μέγαρα⁹, τοῦ 4ου-3ου αἰ. π.Χ., μετὰ τὴ δαφνοστεφανωμένη κεφαλὴ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴ λύρα, ὅπως καὶ τὸν ἄλλο τύπο μετὰ τὴν πρῶρα πλοίου καὶ τὰ δύο δελφίνα, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται μετὰ τὸ 307 π.Χ.

Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο βρέθηκαν τρία νομίσματα τῆς Κορίνθου τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος μετὰ τὴν προτομὴ τοῦ αὐτοκράτορα στὴν μπροστινὴ ὄψη καὶ τὸν Βελλεροφόντη νὰ κρατᾶει ἀσπίδα καὶ τὸν Πήγασο ἀπὸ τὰ ἡνία. Ὁ τύπος τοῦ Πηγᾶσου ἀπεικονίζεται στὰ κορινθιακὰ νομίσματα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους. Τέλος τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὸν ἱερὸ χῶρο τοῦ Ραμνοῦντος, μᾶς ἔκαναν γνωστὸ μετὰ μικρὸ ἀριθμὸ νομισμάτων καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Σικυῶνος καὶ τοῦ Ἄργους, κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

1. Ἀθηναϊκὸ ἡμιβόλιο, γύρω στὰ 550-520 π.Χ. 2. Διώβολο Ἐρέτριας, γύρω στὸ 480 π.Χ. 3. Δραχμὴ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, β' μιὰ 4ου αἰ. π.Χ. 4. Χάλκινο ἀθηναϊκὸ, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. 5. Χάλκινο ἀθηναϊκὸ, ἀρχὲς 3ου αἰ. π.Χ. 6. Χάλκινο ἀθηναϊκὸ, ἀρχὲς 2ου αἰ. π.Χ., κτυπημένο σὲ ἄλλο ἀθηναϊκὸ. 7. Χάλκινο ἀθηναϊκὸ, 87-86 π.Χ. (ἐποχὴς Σύλλα). 8. Χάλκινο Χαλκίδος, β' μιὰ 2ου αἰ. π.Χ. 9. Χάλκινο Λοκρῶν ἐπὶ Γάλβα ἢ Ὅθωνος (68-69 μ.Χ.). 10. Σηστερτίος Κορμόδου (182-192 μ.Χ.). 11. Σηστερτίος Φιλίππου Ἄραβος (244-249 μ.Χ.). 12. Ἀντωνιανὸς Γαλλιανοῦ (253-268 μ.Χ.).

Φθάνοντας στο τέλος τῆς μικρῆς αὐτῆς ἀναδρομῆς, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι τὸ ἀρχαῖο νόμισμα ἔχει μία ἀμεσότητα, εἶναι πὸ κοντά μας, ἐὰν τὸ συγκρίνουμε μὲ τὰ ἄλλα κατάλοιπα τῆς ἀρχαιότητος, γιατί κυκλοφοροῦσε ἀπὸ χέρι σὲ χέρι, ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερα.

ΜΑΝΤΩ Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

1. Βασιλείου Χ. Πετράκου, *Ὁ Δῆμος τοῦ Ραμνοῦντιος, Σύνοψη τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἐρευνῶν (1813-1998)*. I. *Τοπογραφία*, II. *Οἱ Ἐπιγραφές*. Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία (Ἀθήνα 1999).

2. Βλ. πρόσφατα Μάντω Οἰκονομίδου, *Τὰ ἀνασκαφικὰ νομίσματα τῶν Λουσῶν*. Μία πρώτη προσέγγιση. Στὸν τόμο στῆ μνήμη Ἀλκμήνης Σταυρίδη *Amicitiae Gratia* (Ἀθήνα 2008) σ. 93 καὶ σημ. 2, 3.

3. Ὅλα τὰ νομίσματα παρέδωσε ὁ Βασίλης Πετράκος στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν καὶ καταγράφηκαν στὸ Βιβλίον Εἰσαγωγῆς ἀπὸ τὴν νομισματολόγο τοῦ Μουσείου κυρία Ἡὼ Τσοῦρτη. Γιὰ τὰ ἐκμαγεῖα καὶ τὶς φωτογραφίες τῶν νομισμάτων εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν νομισματολόγο τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου Δρ. Εὐὰ Ἀποστόλου καὶ τὸν ἀρχαιολόγο-νομισματολόγο κύριο Θόδωρο Κουρεμπανᾶ.

4. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν “Warrenmünzen” καὶ εἶναι σπανιότατο. Γενικὰ αὐτὰ τὰ νομίσματα, δηλαδὴ τὰ πρῶτα ἀθηναϊκά, δὲν κυκλοφόρησαν πολὺ ἐκτὸς Ἀττικῆς.

5. John H. Kroll, *The Athenian Agora*, vol. XXVI, *The Greek Coins*, The American School of Classical Studies (Princeton, New Jersey 1993) 118 (σὲ τοῦτο τὸ κείμενο: Kroll 1993).

6. Kroll 1993, 120.

7. Ὁ ἀντωνιανὸς ἰσοδυναμεῖ μὲ 1 καὶ ½ δηνᾶριο.

8. Ἐπὶ Γαλλιοῦ παύουν οἱ ἐλληνικὲς πόλεις νὰ κόβουν νομίσματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νομισματοκοπεῖα τῆς Καισάρειας στὴν Καππαδοκία, τῆς Ἀντιόχειας στὴ Συρία καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας στὴν Αἴγυπτο, τὰ ὁποῖα εἶχαν μεγάλη ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ Ρώμη.

9. Οἱ κοπῆς μὲ ἐλευσινιακοὺς τύπους ἀνήκουν στὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ γι' αὐτὸ ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο σύνολο μὲ τὰ ἀθηναϊκά.

ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΓΕΩΡΓ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ (1908-1977)

Ήταν μιὰ παρουσία τόσο οικεία καὶ ἀγαπητή, ὅταν ὡς φοιτητὲς καὶ ἀργότερα ὡς νέοι ἐπιμελητὲς ἀρχαιοτήτων στὶς δεκαετίες 1950 καὶ 1960, τύχαινε νὰ συναντήσουμε τὴν Ἀρτεμισία Γιαννουλάτου. Ήταν ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἔδωσε τόσα πολλά, δίχως ποτὲ νὰ ζητήσει κάτι γιὰ τὸν ἑαυτὸν της, πάντα φρόντιζε τοὺς ἄλλους ποὺ εἶχαν ἀνάγκη.

Γεννήθηκε στὸ Ἄργοςτὸλι τῆς Κεφαλληνίας τὸ 1908 καὶ ἦταν κόρη τοῦ Τζωρτζάκη Γιαννουλάτου, καλλιεργημένου ναυτικοῦ πράκτορα τοῦ νησιοῦ.

Ὁ μεγάλος μας λαογράφος, ἀείμνηστος καθηγητὴς Δημήτρης Λουκᾶτος θυμᾶται καὶ γράφει σ' ἕνα συγκινητικὸ ἄρθρο του¹, ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό της, πόσο εὐτυχισμένη οἰκογενειακὴ ζωὴ εἶχε ὡς παιδί, ἀνάμεσα στοὺς γονεῖς, στὶς ἀδελφές καὶ στὸν μονάκριβο ἀδελφὸ, Στάθη. Μετὰ ἡ μοῖρα ἐπληξε σκληρὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Τζωρτζάκη Γιαννουλάτου.

Ἡ Ἀρτεμισία ὑπῆρξε, πάντα κατὰ τὸν καθηγητὴ Δημήτρη Λουκᾶτο, ἀπὸ τὶς λίγες τελειόφοιτες Γυμνασίου ποὺ σπούδαζαν Φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν μὲ ὑποτροφία τῶν Γενικῶν Κληροδοτημάτων. Ἔγινε βοηθὸς στὸ Ἀρχαιολογικὸ Σπουδαστήριο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ καθηγητῆ Γ. Οἰκονόμου καὶ ἔπειτα κοντὰ στὸν συμπολίτη της καθηγητὴ Σπυρίδωνα Μαρινᾶτο. Ἄλλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς της τὸ πέρασε ὡς κυριότερη ἐπιστημονικὴ συνεργάτις, διευθύντρια τοῦ Γραφείου Δημοσιευμάτων τῆς «ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας», μὲ Γενικὸν τότε Γραμματεῖα τὸν διαπρεπῆ καθηγητὴ καὶ ἀκαδημαϊκὸ Ἀναστάσιο Ὁρλάνδο. Ἐζῆσε ἀθόρυβα στὴ σκιά του, γιὰ πολλὰ χρόνια. Μεταφέρω ἐνδεικτικὰ τὰ λόγια τοῦ Δημήτρη Λουκᾶτου: «...προσέφερε τὶς εὐσυνειδήτες, μεθοδικὲς καὶ ἀκαταπόνητες ὑπηρεσίες της σὲ κάθε ἐπιστημονικὸ δημοσίευμα, ἔτσι ποὺ νὰ μοιάζει τὸν ἀφανὴ οἰκοδόμο, ποὺ ἐλάχιστα μοιράζεται τὴ δόξα καὶ τὸν ἔπαινο μὲ τὸν ἀρχιτέκτονα».

Προσωπικὰ συνδέθηκα μαζί της, ὅταν πήγαινα στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας νὰ διαβάσω. Ἡ Ἀρτεμισία ἦταν γιὰ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς ταυτόσημη μὲ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Τότε ἦταν ποὺ μὲ παρακάλεσε νὰ τῆς φυλάω

Ἄρτεμισία Γιαννουλάτου (1908-1977).
Ἐπιμελήτρια Δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

τις χριστουγεννιάτικες κάρτες ποὺ λάβαινα, γιὰ νὰ τὶς δώσει σὲ ἓνα Ἴδρυμα γιὰ ὄρφανὰ παιδιά. Ἐκεῖ ἄρχιζε ἡ ἐνασχόληση τῶν παιδιῶν μὲ αὐτές. Ἐνα μικρὸ δεῖγμα τοῦ μεγάλου φιλοanthρωπικοῦ τῆς ἔργου, ποὺ ἀθόρυβα πραγματοποιοῦσε παράλληλα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ τῆς δραστηριότητα. Πάντα ὅταν ἔρχονται Χριστούγεννα καὶ πρέπει νὰ ἀγοράσω κάρτες, νιώθω μέσα μου ἔντονη τὴν παρουσία τῆς. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δημήτρης Λουκᾶτος εἶχε βρεῖ φιλόξενη στέγη σχετικὰ καὶ μὲ τὰ παιδαγωγικὰ ἐνδιαφέροντά τῆς στὴ Γαλλικὴ Σχολὴ Καλογραιῶν «Ἅγιος Ἰωσήφ» τῆς Ἀθήνας, ποὺ τῆς συμπαραστάθηκε μὲ στοργικὴ φροντίδα ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου τῆς* μαζὶ μὲ τὰ ἀδέλφια τῆς καὶ τὴν παιδικὴ τῆς φίλη Ποπούλα Λευκοκοίλου.

Ἐλεῖψα ἓνα διάστημα ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία καὶ ξαφνικὰ ἔμαθα ὅτι ἔφυγε ἀθόρυβα, ὅπως ἔζησε, γιὰ πάντα ἀπὸ κοντὰ μας. Ἀναπαύεται στὸν οἰκογενειακὸ τάφο τῶν γονιῶν τῆς, στὸ Δράπανο τῆς Κεφαλληνίας.

Ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι ἓνας ἄνθρωπος χάνεται πραγματικὰ μόνο ἐὰν δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι νὰ τὸν θυμοῦνται, γι' αὐτὸ θέλησα νὰ γράψω τὰ λίγα αὐτὰ λόγια, γιὰ ἓναν ἄνθρωπο ποὺ ἄξιζε πραγματικὰ τὴν ἀγάπη μας καὶ τὸν σεβασμὸ μας.

ΜΑΝΤΩ Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

1. Ὅφειλν θερμὲς εὐχαριστίες στὴ φίλη καὶ συνάδελφο Μαρία Γαβρίλη, ποὺ μοῦ ἔστειλε φωτοτυπία τοῦ ἄρθρου στὸ περιοδικὸ *Κεφαλλοντικὴ Πρόσδος*, ἔτος ΣΤ', 1977 (Σεπτέμβρ.-Ὀκτώβρ.), σ. 192.

* [24 Ὀκτωβρίου 1977].

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τώρα που συντάσσεται ο ηλεκτρονικός κατάλογος της βιβλιοθήκης (*Ο Μέντωρ* 93, Οκτώβριος 2009, 103-105) χρήσιμη είναι μικρή αναδρομή στην ιστορία της. Βιβλία χαρίζονταν στην Έταιρεία εξ αρχής, πολλές φορές άσχετα προς τους σκοπούς της (όπως και σήμερα) τα όποια το Συμβούλιο φρόντιζε να χαρίζει ώστε να μη φθείρονται άχρηστα στην αποθήκη. Συστηματικά όμως ο σχηματισμός της βιβλιοθήκης άρχισε το 1845¹. Από της γραμματείας του Κουμανούδη και κυρίως από του διορισμού του γιου του Άθανασίου ως βοηθού γραμματέως και ως Έπιμελητού των Μουσείων, άρχισαν να αγοράζονται συστηματικά βιβλία χρήσιμα για την διεξαγωγή της ύπηρεσίας των Μουσείων και των Έφόρων. Οί Έφοροι και οί καθηγητές μέλη του Συμβουλίου δανείζονταν βιβλία για έπιστημονική χρήση.

Με τον Όργανισμό του 1894 ή βιβλιοθήκη της Έταιρείας άποκτησε νομική ύπόσταση. Το άρθρο 17 προβλέπει ότι ο γραμματεύς προΐσταται στη βιβλιοθήκη και συντάσσει τον κατάλόγο της κ.λ.π., και το άρθρο 30 ότι είναι σε κοινή χρήση αλλά άπαγορεύεται ή έξαγωγή και ο δανεισμός βιβλίων. Αυτό το τελευταίο άρχισε να εφαρμόζει ο Κουμανούδης, πράγμα που προκάλεσε αντίδραση. Στη συνεδρίαση του Συμβουλίου της 25 Νοεμ. 1894 ο Κυριάκος Μυλωνάς είπε πώς «ήθελα πρό μικροϋ, ότε διεκόπην, να εύχαριστήσω τον γραμματέα, ότι έσπευσε να εκτελέση τα εν τῷ νέῳ όργανισμῷ όριζόμενα περί του μη δανεισμοϋ των της Έταιρείας βιβλίων, γράψας προς με να έπιστρέψω α έίχα δανεισθῆ και εύχομαι να ακολουθήση το αυτό σύστημα και εν τῷ μέλλοντι προς εφαρμογήν του νέου όργανισμοϋ, ιδιαίτέρως δε να φροντίση δια έκείνα τα βιβλία τα εν Σάμῳ.

Ό γραμματεύς είπών, ότι 10-11 όμοια συγχρόνως έγραψε γράμματα προς πάντας τους δανεισθέντας βιβλία και προς τον εν Σάμῳ νῦν όντα κ. Θ. Σοφούλην προς όν και πρότερον άκόμη είχε γράψει δίδ, ήρώτησε το Συμβούλιον, αν οί άνω-

τέρω λόγοι τοῦ κ. Μυλωνᾶ οἱ ἐνέχοντες εἰρωνεῖαν καὶ μομφὴν πρέπει νὰ γραφῶσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ ἢ ὄχι». Ἐπειτα ἀπὸ ἐπέμβαση ὄλων τῶν συμβούλων ὁ Μυλωνᾶς ἀναγκάστηκε νὰ εἰπεῖ, «ὅτι οὐδόλως ἐννοεῖ διὰ τῶν λόγων του νὰ ἐπιρρίψη μομφὴν εἰς τὸν γραμματέα»².

Μὲ τὴν δωρεὰ τοῦ προέδρου Δημοσθ. Τσιβανοπούλου τῆς βιβλιοθήκης του (κηρύχθηκε εὐεργέτης γι' αὐτὸ) πλουτίστηκε ἡ βιβλιοθήκη μὲ σημαντικὰ βιβλία τὰ ὁποῖα θὰ ἔλειπαν ὀπωσδήποτε³. Εὐθὺς νέο ἔργο σχεδιάζεται καὶ ἀναγγέλλεται, ἡ δημοσίευση τοῦ καταλόγου τῆς βιβλιοθήκης⁴. Ὁ πρῶτος τόμος ἐκδόθηκε τὸ 1897, περιεῖχε τὰ βιβλία ποὺ εἶχαν εἰσαχθεῖ στὴ βιβλιοθήκη κατὰ τὸ διάστημα 1837-1896 καὶ εἶχε συνταχθεῖ, ὅπως λέγεται σὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα, ἀπὸ τὸν Χαρ. Πυλαρινό, βοηθὸ τοῦ Γραμματέως κάποιου χρονικὸ διάστημα.

Πρῶτος Ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης, μὲ εἰδικῶς καθορισμένα καθήκοντα, ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεὺς, ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας, ὁ ὁποῖος προσελήφθη τὸ 1899, μὲ μισθὸ 150 δραχμῶν, ἔπειτα ἀπὸ αἴτησή του⁵. Ὁ νέος ὑπάλληλος δὲν ἀποτελοῦσε, ὀπωσδήποτε, ἰδεώδη λύση ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς διαθέσεις τοῦ Συμβουλίου. Ἦδη τρία χρόνια πρὶν εἶχε δημιουργήσει θέμα μὲ ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Διάδοχο⁶ μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε νὰ καταλάβει κενὴ θέση Ἐφόρου τῆς Ἐταιρείας καὶ κατηγοροῦσε τὴν Ἐταιρεία γιὰ τὴν τοποθέτηση σ' αὐτὴν τοῦ Γεωργ. Σωτηριάδη ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἄφησε ἀναπάντητο τὸ δημοσίευμα τοῦ Φιλαδελφείως⁷. Λίγους μῆνες μετὰ τὸν διορισμὸ του ὁ Φιλαδελφεὺς ζήτησε δίμηνη ἄδεια ἀπουσίας, κάτι ποὺ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἦταν πρωτοφανές. «Πολλὰ ἐλέχθησαν περὶ ὅσης ἐργασίας ἦν παρέσχεν οὗτος ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του καὶ ἐπὶ τέλους ἀπεφασίσθη νὰ τῷ δοθῇ δίμηνος ἄδεια ἄνευ μισθοῦ»⁸.

Ὅσα ὑπονοοῦνται ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν στὸ Συμβούλιο πῆραν συγκεκριμένη μορφὴ σὲ ἐπιστολὴ ποὺ ὑπογράφει *Φιλαναγνώστης*⁹, ὁ ὁποῖος κακίζει τὴν Ἐταιρεία καὶ τὴ διαρκὴ ἀπουσία ἀπὸ τὴ θέση του τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης. Ὁ Φιλαδελφεὺς ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἔδινε καὶ μεγάλη σημασία στὴ γνώμη τοῦ Συμβουλίου καὶ στὰ σχόλια τῶν τρίτων γιὰτὶ συνέχισε τὴ ἴδια τακτικὴ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολυθεῖ μὲ ὁμό-

φωνη απόφαση τοῦ Συμβουλίου, τὸ ὁποῖο ἀποφάσισε ταυτόχρονα νὰ μὴν πληρωθεῖ ξανὰ ἢ θέση τοῦ Ἐπιμελητοῦ τῆς βιβλιοθήκης¹⁰. Λίγους μῆνες ἀργότερα ὁμως μετέγνωσε καὶ διόρισε στὴν κενὴ θέση τὸν Στέφανο Ξενοπούλου, ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου, μὲ τὸν ἴδιο μισθὸ καὶ μὲ εἰδικὴ ἐντολὴ νὰ συντάξει κατάλογο τῆς βιβλιοθήκης γιὰ δημοσίευση¹¹. Ὁ κατάλογος, δεύτερο τεῦχος, ἐκδόθηκε τὸ 1906 καὶ περιλαμβάνει τὰ βιβλία ποὺ ἀπέκτησε ἡ βιβλιοθήκη κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1897-1905. Δὲν ἀναφέρεται σ' αὐτὸν ὁ συντάκτης του¹².

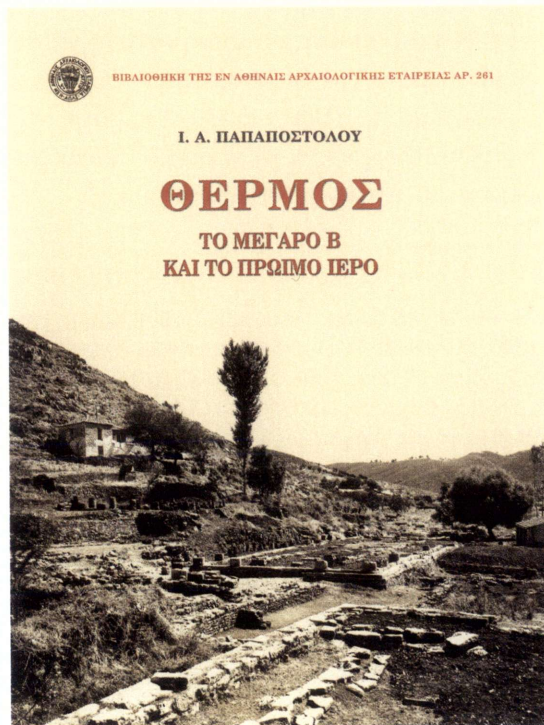
1. *Σύνοψις* 236. 2. *ΠΣΑΕ*, 25 Νοεμ. 1894. 3. *ΠΣΑΕ*, 8 Μαΐου 1895· *ΠΑΕ* 1895, 12. 4. *ΠΑΕ* 1896, 36· 1897, 31. 5. *ΠΣΑΕ*, 25 Φεβρ. 1899. 6. *Νέα Ἐφημερίς*, 16 Δεκ. 1896. 7. *Ἄστυ*, 17 Δεκ. 1896. 8. *ΠΣΑΕ*, 10 Ἰουν. 1899. 9. *Ἄστυ*, 19 Ὀκτ. 1899. 10. *ΠΣΑΕ*, 27 Ἰουν. 1902. 11. *ΠΣΑΕ*, 16 Νοεμ. 1902. 12. Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τεῦχος δεύτερον, Ἀθήνησιν 1906. Τοῦ Στέφανου Ξενοπούλου δημοσιεύτηκε στὴν *Ἑστία* τῆς 20 Σεπτ. 1908, μὲ τὰ ἀρχικὰ ΣΤ. Ξ. μικρὸ πρωτοσέλιδο κείμενο μὲ τὸν τίτλο. «Ὁ Ἀντιστράτηγος», τοῦ ὁποῖου παραθέτω τὶς δύο πρώτες παραγράφους: «Ὅποιος βλέπει τὸν Διάδοχον εἰς τὰς ἐπισήμους παρουσιάσεις καὶ τὰς ἀκροάσεις καὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, δὲν θὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὅταν ἴδῃ τὴν Α. Ὑψηλότητα στρατιώτη. Νομίζει κανεὶς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάστημά του γίνεται ἀκόμη ὑψηλότερον, τὸ βλέμμα ὀξύτερον, τὸ αἷμα ζωηρότερον κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέβας του. Αὐτὸς παρουσιάζεται εἰς τὰ γυμνάσια ὅταν ἀκούρατος περιτρέχη τὰ διάφορα τμήματα τῶν ἀσκουμένων ἔφιππος· καὶ ὅταν ἀκόμη ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς παρατάξεως, ἐμαντεύετο δὲ ἢ θέσις του ἀπὸ τὸ ἀνεμιζόμενον ἀντίσημον ποῦ τὸν ἠκολούθει, καὶ ἢ ἀπόστασις τὸν ἐσμίκρυνεν, ἀκόμη τὸν ἔβλεπα μέγαν, ὑπέροχον, ξεχωριστὸν ἀπὸ τὴν λαμποκοποῦσαν ἀκολουθίαν τῶν ὑπασιπιστῶν Του».

οὐ πάνυ γε ρᾶδιόν ἐστιν εὐρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ
οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι
ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἀμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ
καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα μὴ ἀγνώ-
μονι κριτῇ περιτυχεῖν.

Ξενοφ. Ἀπομν. 2, 8, 5

Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΘΕΡΜΟΣ
ΤΟ ΜΕΓΑΡΟ Β
ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΙΕΡΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ
2. ΟΙ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ
3. ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑΣ ΟΙ ΕΠΟΧΕΣ
4. Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΚΑΙ Ο ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ Β
5. Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ, ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΛΙΘΙΝΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ
6. Η ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΣΤΟΝ ΘΕΡΜΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΕΘΝΟΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΠΡΩΙΜΟ ΘΕΡΜΟ

7. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑΣ
8. Ο ΔΙΟΛΛΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΙΕΡΟ
9. ΤΟ ΠΡΩΙΜΟ ΙΕΡΟ ΚΑΙ Η ΕΘΝΟΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΣΧΕΔΙΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ

Σχήμα 21×28 εκ. Σελ. Ιζ'+381.

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • segr@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΑΠΑΤΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ROSS

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Χρονογραφικό

Χρονογραφική έκθεση περί των πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχουν δημοσιευμένα κείμενα καὶ τὰ ἔγγραφα τῆς Γραμματείας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς περιόδου 1833-1863. Οἱ περίοδοι Λουδοβίκου Ross (1834-1836) καὶ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη (1836-1863). Οἱ ἀτελέσφορες προσπάθειες γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις τῶν προσώπων ποὺ τὴν διηύθυναν. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ πορεία τῆς *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος*. Ἡ βραχύβια Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ. Ἡ ἐξαγωγή ἀρχαίων. Τὰ ἐκμαγεῖα. Οἱ ἀναστηλώσεις. Ὁ βίος τοῦ Κυριακοῦ Πιττάκη καὶ ἡ διαμάχη του μὲ τὸν Λουδοβίκο Ross.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: 318 ἔγγραφα καὶ κείμενα τῆς περιόδου 1801-1863 γιὰ ζητήματα ἀρχαιολογικά.

Σχῆμα 17×24 ἐκ. Σελ. 716.

Διατίθεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • segr@archetai.gr • www.archetai.gr
Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.

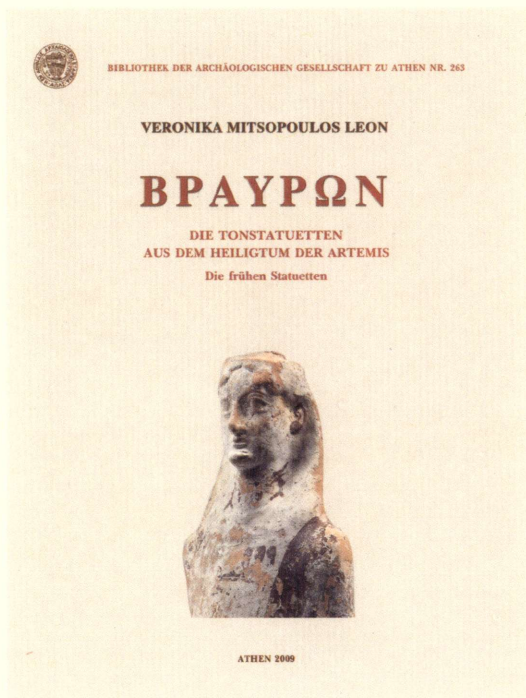
VERONIKA MITSOPOULOS LEON

ΒΡΑΥΡΩΝ

**DIE TONSTATUETTEN
AUS DEM HEILIGTUM DER ARTEMIS**

Die frühen Statuetten

7. bis 5. Jh. v. Chr.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

VORWORT

A. ALLGEMEINE FRAGEN

B. DIE TYPEN

C. ANHANG

ZUSAMMENFASSUNG

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

BIBLIOGRAPHIE

SONSTIGE ABKÜRZUNGEN

INDEX

TAFELN UND ABBILDUNGEN

Σχήμα 21×28 εκ. Σελ. XV + 303, ΕΓΧΡ. ΠΙΝ. 8 + ΠΙΝ. 104+ΣΧ. 3

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική Έταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 'Αθήνα 106 72,
τηλ. 210 3625531 • Fax 210 3644996 • secr@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.